

HADİSE YÖNELİK RASYONALİST YAKLAŞIMLAR: EHL-İ KUR'AN ÖRNEĞİ*

MUHİTTİN DÜZENLİ*

Rationalist Approaches to the Hadith:
The Case of *Ehl-i Kur'an* (People of the Quran)

Abstract: This study deals with the group of people called *ehl-i Kur'an* (people of the Qur'an) who accept only the Quran as a basic Islamic source and examines their rising, their basic thoughts concerning hadith and their arguments on their views. While some of the representatives of this group who came out from sub-Indian Continent in the nineteenth century reject totally hadith and sunnah, the others who called *Muslim Modernists* accept only sound hadiths

* Yüksek Lisans döneminde seminer düzeyinde telif edilmiş olan bu makaleyi 1999 yılında kaleme almamızdan bu yana Ehl-i Kur'an akımı ve görüşlerine yönelik birçok eser kaleme alınmıştır. Söz konusu ekolün hem tefsir hem de hadis alanına yönelik düşüncelerini tetkik eden kitap ve makale düzeyindeki bu çalışmaların varlığı her ne kadar bu çalışmamızın alana katkısını mahdût bir seviyeye çekse de özellikle adı geçen ekolün sünnet ve hadise yönelik temel düşüncelerini özet bir şekilde sunmanın faydalı olacağını düşünerek makalenin yayımına karar verilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD
[muhittin90@hotmail.com].

(mutavâtir hadith) that their numbers may reach at only ten. Although this article does not examine their views in detail, it tries to evaluate their basic thoughts concerning hadith that are basically negative.

Öz: Bu çalışma İslâm'ı yalnızca Kur'an metnine indirgeyen bir anlayışın müesses formu olan *Ehl-i Kur'an ekolünün ortaya çıkışını, sünnete yönelik düşüncelerini ve geliştirdikleri argümantasyonu* ele almaktadır. 19. yüzyılda Hind alt kıtasında ortaya çıkan bu ekolün temsilcilerinin bir kısmı hadisi/sünneti tamamıyla reddederken bir kısmı da sayıları ona vordırmadıkları ve mütevatir olarak kabul ettikleri hadislerle yetinme yolunu seçmişler ortaya koydukları temel fikirleri nedeniyle de "İslam modernistleri" sıfatıyla anılmışlardır. Tüm ayrıntısına değinme imkanı olmasa da adı geçen ekolü, sünneti dini kaynaklar arasından çıkarmaya daha doğrusu tümüyle inkar edilmesi gereken bir rivayetler yığını olarak görmeye sevk eden hususlarda makalenin ele aldığı temel konular arasında sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ehl-i Kur'an, Hind Alt Kıtası

Giriş

Tarihsel açıdan yaklaşık olarak hicrî birinci asrın sonlarında veya ikinci asrın ilk yıllarında başlayan Hadis merkezli tartışmalar, tarihimizin hiçbir döneminde gündemdeki yerini kaybetmemiş, dahası, İslâm toplumunun belli dönemlerde yaşadığı siyasal ve sosyal gerginliklere paralel olarak daha da güçlenmiştir.¹ İlk dönem Müslümanları arasında tartışma konusu olan Sünnet eksenli temel problemler², 19. yüzyıldan itibaren İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerindeki Müslüman ilim ve fikir adamlarının

¹ Mehmet Emin Özafşar, "Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik", *İslamiyat*, 2000, c. III, sayı: 1, 2000, s. 33-53.

² Bu tür problemlerin ve tartışmaların var olduğunu İmam Şafii *el-Ümm* adlı kitabının Cima'ül-İlm kısmında belirtmekte ve sünneti tümenden reddeden ilim adamlarından biri ile girmiş olduğu diyalogu ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bk. Mustafa Sibâî, *İslam Hukukunda Sünnet*, çev.: Kamil Tunç, Şura Yayınları, İstanbul, 1996, s. 130; Mehmet Emin Özafşar, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslamiyat*, 1998, c. 1, sayı: 3, ss.21-22.

zihinlerini yeniden meşgul etmeye başlamıştır. Anılan yüzyılda Sünnet etrafındaki problemlere yönelik tartışma platformu oluşturmak suretiyle meseleyi yeniden güncelleştiren şahsiyetler ise, özellikle Hind Alt kıtasında yaşayan Müslüman düşünürler olmuştur. İslâmî geleneğe genel kabul gören Sünnet telakkisine tümden karşı çıkan bir hareketin öncüleri olarak temayüz eden bu şahsiyetler, daha ziyade *hadislerin güvenilirliği, nebevî örnekliğin otoritesi* ve *Hz. Peygamber'e itaatın anlamı* gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Daha sonra bu hareket Türkiye özelinde mealciler şeklinde adlandırılan bir grup³, Mısır'da da Muhammed Tevfik Sıdkî (ö.1920) ve Ahmed Subhi Mensûr (ö.1949) gibi kişiler tarafından *İslam sadece Kur'an'dan ibarettir* söylemi çerçevesinde temsil edilegelmiştir. İslâm ümmetinin Batı karşısındaki mağlubiyet ve mahkumiyetinin yegane sorumlusunun sünnet ve Müslümanların sünnet telakkisi olduğunu ileri süren bu şahsiyetler, İslâm'ı yalnızca Kur'an metnine indirgeyen bir anlayışın müesses formu olan "*Ehl-i Kur'ân ekolü*" olarak tarihe geçmiş ve o günden bu yana "*İslâm modernistleri*" sıfatıyla sevenleri tarafından teb-cil, karşıtları tarafından da tenkit edilmişlerdir. Sünnet konusunda başlat-tıkları tartışmalara bağlı olarak geliştirdikleri görüşler, gerek red gerek kabul tarzında İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde de tartışılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda özellikle Mısır ve Hindistan'da Hadis konu-sunda kaleme alınan yazıların büyük ekseriyeti, bu anlayışa polemikçi bir üslupla cevap verme amacına matuf olarak kaleme alınmıştır.⁴ Sünnet'i entelektüel anlamda İslâm dünyasının birinci problemi haline getiren bu ekolün, konuyla ilgili temel düşüncelerini ve geliştirdikleri argümantas-yonu incelemeden önce, bu düşüncenin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığını düşündüğümüz Hind alt kıtasındaki siyasal⁵ ve sosyal duru-

³ Bk. Mustafa Öztürk, "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları ve Tutarlılığı", *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konu-sundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı*, İsam Yay., İstanbul, 2010, ss.16-17.

⁴ Daniel W. Brown, *Rethinking Taradition: Modern Discussions of Sunna in Egypt and Pakis-tan*, (Doktora Tezi), Chicago, 1993, s. 46. (Bu tez daha sonra *Rethinking Tradition in Mo-dern Islamic Thought* adıyla Cambridge University Yayınları arasından çıkmış ve *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek* adıyla da Türkçe'ye çevrilmiştir.)

⁵ Hindistandaki siyasal ortamın reform hareketlerine olan etkisi su götürmez bir gerçektir. Hindistandaki siyaset reform ilişkisi için bk. Riaz Hassan, "İslamization: An Analy-

mun o dönemdeki panoramasını ana hatlarıyla da olsa tahlil etmemiz gerekmektedir. Buna ilaveten makale düzeyinde ayrıntılara inmeden yapacak olduğumuz bu çalışmamızda Ehl-i Kur'ân hareketinin ortaya çıkışını, sünnet ve hadis usûlüne ilişkin temel düşüncelerini ve onları böyle düşünmeye sevk eden saikler üzerinde durmaya ve bunları değerlendirmeye çalışacağız.

Bilindiği gibi Hindistan, insanlık tarihinin en eski ve en zengin birkaç uygarlığından biri olarak bilinmektedir. Hindistan, sahip olduğu zenginlikler nedeniyle tarihin her döneminde önemini korumuş ve uluslararası ticaret ve siyasetin önemli ilgi odaklarından biri olmuştur. Nitekim dünya siyasi tarihinin yakın dönemine bir göz atıldığında, pek çok askeri ve siyasi hareketin Hindistan'ın zengin kaynaklarını sömürmeye yönelik olduğu görülecektir. İslâm'ın Hindistan coğrafyasındaki serüveni, her biri birer tarihsel kırılma noktasını temsil eden Moğollardan önceki dönem, ikiyüz yıllık Moğol idaresi, parçalanma dönemi, İngiliz idaresi dönemi ve Pakistan'ın ortaya çıkışı olmak üzere dört evrede incelenmektedir.⁶ Bu dört dönem içerisinde "parçalanma dönemi" olarak belirtilen üçüncü dönem, İslâm düşüncesinin modernliğe geçiş sürecinde başrol oynayan Şah Veliyyullah Dihlevî (1703-1766) gibi Hindistan'daki hadis tartışmalarını büyük ölçüde şekillendiren önemli bir şahsiyeti ortaya çıkarmıştır. Delhi'de doğan Şah Veliyyullah'ın düşüncesini şekillendiren temel etkiyi, Medine'de Hadis ilmi tahsil ettiği Şeyh Ebû Tâhir Muhammed İbn İbrahim el-Kürdî ve kendisine Malikî fikhını öğreten Süleyman Mağribî'yle birlikte Şeyh es-Senevî ve Tâceddin el-Hanefî gibi Arap alimleri yapmıştır.⁷ İslam ümmetinin dejenerasyonunun farkında olan Dihlevî sünî İslam inancına yeniden hayat vermek amacıyla *Hüccetullâhi'l-*

sis of Religious Political and Social Change In Pakistan", *Middle Eastern Studies*, 1985, vol.: 21, Number: 3, ss. 263-284.

⁶ Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 9.

⁷ Brown, *a.g.e.*, s. 51; Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, çev.: Latif Boyacı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 281-282.

*Bâliğa*⁸ adlı eserini yazmış, Veliyyullah'tan sonra oğlu Abdüzaziz ve torunu İsmail onun görüşlerini pratize etmeye çalışmışlardır. Bu ortam içerisinde Şah Veliyyullah'ın hareket ve fikirlerinden etkilenen ve selefi salihinin sünnet ve akidesini yeniden canlandırmak ve ortaya koymak amacıyla Farâidî, Tarikat-ı Muhammediyye, Selefiyye, Ehl-i Hadis, Tayyûniyye gibi hareketler ortaya çıkmıştır.⁹

Bu hareketlerin en önemlilerinden biri Seyyid Ahmed Borelvi tarafından başlatılan ve Borelvi'nin 1831'de hilafet ilan etmesiyle sona eren Mücahidin hareketidir.¹⁰ Hindistan tarihinde dönüm noktası olarak nitelendirilebileceğimiz 1857 Sipahi ayaklanmasının siyasi nüvelerini içinde barındırdığı için bu hareket büyük öneme sahiptir. Fakat ilk dönemlerde Batı aleyhtarı bir hareket olmasına rağmen daha sonraki yıllarda Batı taraftarı dini reformları benimseyen bir hal almıştır. Bu ekol İngilizler tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra geride kalanlar birçok siyasi ve dini lider çıkaran Deoband ekolünü oluşturmuşlardır.¹¹

Yukarıda değindiğimiz ve Hindistan tarihinde fikrî oluşumları önemli ölçüde etkileyen 1857'deki Sipahi ayaklanması, Hind halkına zarar veren karşı idari ve hukuki düzenlemeler, halkın iktisadi çıkmazı ve bazı devlet görevlilerinin görevlerini ifa edebilecek fiili egemenliklerinin

⁸ Düzgün, *a.g.e.*, s. 20. Veliyyullah'ın yazdığı *Hüccetullahi'l-Bâliğa* adlı eserinden de anlaşıldığı üzere Şah Veliyyullah'ın düşüncesine göre aklî ilimlerin özeti ve din ilimlerinin esası ancak hadis ilminden meydana gelmektedir. Belki de Şah Veliyyullah'a göre din ilmi sadece hadistir. Nitekim oğlunun şu sözleri de bunu doğrulamaktadır: "*Babam hadis ilmini Medine-i Münevvere'den getirdi. Medine'den ayrılırken hocasına dedi ki; " ben aldıklarımın hepsini bıraktım. Sadece bir ilmi aldım o da hadis ilmidir."* Bk. Zaferullah Dâûdî, *Şah Veliyyullah'tan Günümüze Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yayınları İstanbul, 1995, s. 117. Yine Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa* kitabında hadislerde geçen *fırka-i nâciyenin* itikad ve amelde sünnetin zahiri hükümleriyle amel edenler olduğunu belirtmesi de, hadise ne derece önem atfettiğini göstermesi açısından zikre değerdir. Bk. Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, thk.: Muhammed Şerif Sukker, Beyrut, 1413/1992, c.1, s.486.

⁹ Düzgün, *a.g.e.*, 22-23; Bu Hareketler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. John L. Esposito, *Islam The Straight Path*, Oxford University Press, Oxford, 1991, ss. 114-134.

¹⁰ Brown, *a.g.e.*, s. 57.

¹¹ Düzgün, *a.g.e.*, s. 24.

bulunmayışı gibi sebepler sonucunda ortaya çıkmıştır.¹² Ancak tarihi kaynakların verdiği bilgilere göre *Doğu Hindistan Şirketi*, 1857 ayaklanmasının en başta gelen nedeni olarak kabul edilmektedir. Hindistan'ın kaderi Şirket'in yöneticileriyle İngiliz parlamentosu ve seçilmişlerin eline geçmişti. Bu zamana kadar Hindistan bu Şirket tarafından yönetiliyordu. Bu isyanın akabinde Hindistan'ın yeni yönetimi 1858 yılında bu şirketten alınıp İngiliz Hükümetine teslim edilmiştir.¹³ İngilizler, yönetimi ellerine almalarından sonra, Müslümanları buldukları idari görevlerden uzaklaştırmışlar ve topraklarını da ellerinden almışlardır. Aynı zamanda İngiliz Hukuku da devreye sokulmuş ve bu da Müslüman hakimlerin işlerini kaybetmeleri sonucunu doğurmuştur.¹⁴

İşte bu noktada yabancı egemenliğine yenilmiş bir topluluğun lideri olarak kendisini bulan Seyyid Ahmed Han'a (ö.1315/1898) göre tekrar ayağa kalkmak için tek yol politik bir loyalizm (Batıcılık) ve kurumlarda modernizasyona gitmek olarak görülmüş bu amaçla Seyyid Ahmed Han bütün mesaisini Aligarh'ta inşa ettiği eğitim kurumlarına ayırmak üzere

¹² Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, çev.: Ahmet Küskün, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 37.

¹³ Düzgün, *a.g.e.*, 27.

¹⁴ Düzgün, *a.g.e.*, s. 27. Oryantalistler Batı için hayati önem taşıyan bir bölge olan Hindistan hakkında pek çok araştırma ve inceleme yapmışlardır. Protestan misyonerlerinin şüphesi kesinlikle Müslümanların kendi şüphelerini ortaya koyma noktasındaki çabalarını etkilemiştir. Nitekim 19. yüzyıl özellikle Hindistan'da Hıristiyan misyoner hareketlerinin yoğunlaştığı ve dinler arası çatışmaların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Hıristiyan misyonerlerinin itirazlarına ilave olarak 19. yy sonları Müslümanların henüz hadisin otantikliğine eleştirel bir tavır takınan Müslüman oryantalist bilginler tarafından gittikçe artan bir itirazla karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin İngiliz düşünürlerden olan William S. Muir ve Alois Sprenger, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin gerçekten bir yansıması niteliğinde olan Hadis literatürünü, güvenilirliğini ve sahih hadisi zayıfından ayırmaya çalışan klasik metotları sorgulayan ilk Batılı araştırmacılar olarak bilinmektedir. Bk. Brown, *a.g.e.*, s. 47.

Bu bağlamda *The Times*'in ayaklanma sırasındaki muhabiri P. Hozleust'un sözlerini de zikretmek istiyoruz: "Bizim Müslümanlara olan düşmanlığımız kendi aramızdakilerden ve Şiva ile Vişnu'ya ibadet edenlere olanlardan daha fazladır. Bir yolunu bulup Muhammedî geleneği ortadan kaldırırsak ve mabetlerini yıkarsak bu hem Hristiyanlık hem de İngiliz idaresi için çok iyi olacaktır." Bk. Düzgün, *a.g.e.*, s. 27.

1876'da emekliye ayrılmıştır.¹⁵ O'nun loyalizminin ikinci dönemi 1870'den 1884'e kadar uzanır. Bu dönemde Hindistan'ın loyalist statükosunun öncülüğünü yapma ve İngilizlerin Hindistan'daki egemenliğini dünyanın daha önce görmediği, müthiş bir olay¹⁶ olarak tanımlama noktasına gelmiş iddiasını da loyalizmin yabancı bir efendiye kölece bir itaatten değil, iyi bir idarenin hayırla algılanmasından kaynaklandığı şeklindeki söylemiyle makul bir zemine oturtmaya çalışmıştır.¹⁷

Sözünü ettiğimiz 1957 yılında meydana gelen sipahi ayaklanmasının akabinde hem Müslümanlar hem de Hindular kendi, sistemlerini kurmaya çalışmışlar ve ilk olarak birbirlerinden aldıkları gelenekleri terk etmeye başlamışlardır. Bu hareketlerin başında Encümen-i Himayet-i İslam ve daha sonra da rijit düşüncelerle ortaya çıkan Kadıyânî hareketi gelmektedir. Seyyid Ahmed Han'ın hareketi ise İngilizlerle işbirliğini, savunan bir hareket olarak müşahade edilmektedir. İşte sünnete yönelik bu tartışmaların ekseriyeti doğrudan Hindistan ve Pakistan bölgesinde ortaya çıkan çeşitli ekoller içinde nüveleşmiştir. Bu ekoller özellikle sünnete yönelik fikirlerin ve itirazların ortaya çıkmasında aktif rol oynamışlardır. Hanefî ekolü¹⁸, Ehl-i Hadîs Ekolü¹⁹, Cemaât-i İslâmi²⁰, Kadıyânîlik²¹ ve Ehl-i Kur'an ekolünü bunlar arasında sayabiliriz.²²

¹⁵ Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, s. 37; Seyyid Ahmed Han'ın Aligarh Koleji ile ilgili düşünceleri için Bk. Sharif al-Mujahid, "Sir Syed Ahmed Khan and Muslim Nationalism in India", *Islamic Studies*, 1419/1999, vol.: 38, Number: 1, s. 97.

¹⁶ Brown, *a.g.e.*, s.79; Nitekim bir konuşmasında Seyyid Ahmed Han, "Bizler İngiliz Hükümetinin sadık tabiriyiz. Sultan II. Abdülhamid'in değil. Onun halife olarak üzerimizde hiçbir manevi hakimiyeti yoktur ve olamaz da. O'nun halife unvanı sadece kendi ülkesinde ve idaresi altındaki müslümanlar için geçerlidir" demesi onun loyalizminin derecesini göstermesi açısından zikre değerlidir. Bk. Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, s. 93.

¹⁷ Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*. s. 44.

¹⁸ Hint yarım adasının eski grupları arasında yer alan Hanefiler aralarındaki ihtilaflardan dolayı iki kısma ayrılmışlardır. Bu iki grup Diyobendî ve Birelvî ismiyle tanınmaktadır. Diyobendî ekolü itikaden Eş'ari ve Mâturidî, mezheben Hanefî ve meşreben süfi olarak bilinmektedir. Bu ekol Hindistan'daki eski Hanefî grubu olarak tavsif edilmektedir. Bunlar İmam Ebû Hanife'yi taklid etmeyi sadece gerekli görmeye kalmazlar aynı zamanda vacip olarak telakki ederler. (Daûdî, *a.g.e.*, s. 233-234) Hind yarımadasındaki ünlü Osmânî, Tânevî, 'Azâmî gibi şahsiyetler ve Hindistan'daki Meşhur Tebliğ Cemaati bu gruba bağlıdır. Bu cemaat Hanefî ekolünün ikinci grubunu oluşturur. Mevlana b. Muhammed İlyas b. Muhammed İsmail Kandehevî (1885/1944) tarafından kurulmuştur.

İslam dünyasında sünneti devre dışı bırakıp sadece Kur'ân'a dayanma hareketi olarak da nitelendirebileceğimiz Ehl-i Kur'ân ekolü de 19. asrın sonlarından itibaren Hint alt kıtasında ortaya çıkan ve oldukça

Kendi temel prensiplerine göre sadece ferdin ıslahı için çalışmaktadırlar. Fertlerin tek tek ıslahıyla bütün toplumun düzeleceğini iddia etmişlerdir. (Daûdî, *a.g.e.*, s. 237).

- ¹⁹ Hanefi ekolü bölgedeki hadis merkezli tartışmalarda çok fazla etkili olmamasının yanında Ehl-i Hadis ekolü özellikle Ehl-i Kur'ân ile olan mücadelesinde hadis merkezli tartışmalarda tarafların bir ucunu temsil etmesi sebebiyle aktif bir rol oynamıştır. Hind yarımadasındaki bu ekole, imamları taklit etmeme ve amelde hadise ittibâ etme hususundaki ısrarları sebebiyle Ehl-i Hadis denmektedir (Brown, *a.g.e.*, s. 57). Bu ekolün Hind yarımadasında 4. yy da mevcut olduğu bilinmektedir. idi. Ancak bu grubun ikinci dirilişi Şah Veliyyullah'ın hadisle amel etme fikriyle nazari olarak başlamış, ondan sonra torunu Şah Muhammed İsmail Kandehevî (1246/1831) bu fikrin temsilcisi olarak temayüz etmiştir. (Daûdî, *a.g.e.*, s. 251).
- ²⁰ Ebû'l-Ala Mevdûdî (ö.1903) tarafından kurulmuştur. Nisan 1941'de kendi aylık dergisi "*Tercüman-ı Kur'ân*" da "*Sağlam bir cemaate ihtiyaç*" başlığıyla bir makale yayınlamış, bunun neticesinde 25 Ağustos 1945'de 75 kişi toplanarak *Cemaat-ı İslâmî*'yi kurmuşlardır. Mevdûdî Kur'ân ve Sünnete dönüşmesi ve İslamın modern hayata uygulanabilmesi için dini konularda içtihad yapılması taraftarı olarak bilinmektedir. (İra M. Lapidus, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, çev.: Sefa Üstün, İstanbul, 1996, s. 223). Cemaatin yasasına göre İngiliz hükümetine memur olmayan ve bunlar tarafından verilen herhangi bir ödülü kabul etmeyen kişiler bu cemaate üye olabilirdi. Cemaatin bu prensibi ile daha kuruluş aşamasında bir İngiliz taraftarlığı hüviyetinde olan Ehl-i Kur'ân'a karşı tepkisel bir hareket olduğunu göstermektedir. Hayatın bütün alanlarında Kur'ân ve Sünneti temel kaynak olarak kabul etmişlerdir. Dâûdî, *a.g.e.*, s. 258.
- ²¹ Bu grubun kurucusu Mirza Gulam Ahmed Kadıyânî'dir (1839/1908). Buna nispetle bu gruba Kadıyânî denmektedir. Kadıyânîlerin sapık inançları nedeniyle (Örneğin; Mirza Gulam Ahmed Hz. Peygamber'den sonra başka bir Peygamberin gelmeyeceği inancına rağmen o kendisinin, Allah'ın gönderdiği resûl olduğunu söyler ve şöyle der: "*Allah kendi peygamberini yani beni hidayet ve hak din ile gönderdi.*" Mirza Gulam, Ehl-i Kur'ân'ın loyallizm prensibini daha da ileri götürerek İngilizlere karşı vefâlı olmayı kendi cemaatine girmede bey'at şartı arasına koymuştur. Dâûdî, *a.g.e.*, s. 258) Pakistan büyük meclisi 1974 yılında, anayasasında bunların kafir olduğunu ilan ederek onları azınlık grubuna dahil etmiştir. Pakistan'da onlara karşı gayr-i müslimlere davranıldığı gibi davranılmaktadır. Daûdî, *a.g.e.*, s. 269.
- ²² Bu ekoller hakkında geniş bilgi için Bk. İra M. Lapidus. *A History of Islamic Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 718-749; Murray T. Titus, *The Religious Quest of India Indian Islam (a Religious History of Islam in India)*, Oriental Books Reprint Corporation, ty., s. 179-193; John L. Esposito, *Islam The Straight Path*, s. 115-154; Samuel Graham Wilson, *Modern Movements Among Muslims*, Fleming h. Rewell Company, Chicago, 1976, s. 163-193; Wilfred Cantwell Smith, *Islam in Modern History*, Princeton University Press, New Jersey, s. 206-309; Riaz Hasan, "Islamization an Analysis of Religious Political and Social Change in Pakistan", *Middle Eastern Studies*, 1985, vol.: 21, Number: 3, ss. 263-284.

önemli tartışmalara vesile olan bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ekol şer'î bilgi kaynağı olarak sayıları ona varmayan lafzî mütevatir hadisleri ve sübutuna kesinkes inandıkları Kur'ân-ı Kerim'i kabul ettikleri için bütün bilgilerini Kur'ân'a dayalı olarak üretmişler ve bu sebeple daha çok Kur'ân üzerinde çalışmışlardır.²³ Kur'ân'a dönüş tezi ile ortaya çıkan Ehl-i Kur'ân ekolü söyleminde *dini, mümkün olan minimum inanç ve kaidelere indirgemek* ve imanın basitleştirilmesi amacını taşımaktadır.²⁴ İşte bu eğilimin rasyonalize edilmiş İslam inançlarıyla bütünleştirilmesi ve böylece oryantalistlerin de itiraz edemeyecekleri *rasyonel bir din* ortaya koymak Ehl-i Kur'ân'ın temel amaçlarından birisi olmuştur.

I. Ehl-i Kur'ân Ekolünün Oluşumu

Ehl-i Kur'ân ekolünün oluşumunu ve bu oluşuma paralel olarak meydana gelen tartışmaların tarihsel arka planını ve tartışmaya katılan tarafların yaklaşımlarını bilmeden onu tam olarak tahlil etmek zor olacağı için ekolün fikri tekâmülünü ve bu tekâmülü etkileyen faktörleri genel bir çerçevede içerisinde değerlendirmekte fayda görüyoruz. Özetle ve altını çizerek söylememiz gerekirse Hem Mısır hem de Hind Alt kıtasında hadise yönelik itirazlar ve sünnetin otoritesine yönelik şüpheler özellikle selefi halka içerisinde ortaya çıkmıştır.²⁵ Nitekim üzerinde durduğumuz Hind alt kıtasında da benzer fikirler Ehl-i Hadis dairesinde ortaya çıkmış, sünnetin ihya edilmesi amacına matuf bu reform hareketleri yön değiştirerek sünnete yönelik radikal değişiklikler için ortam hazırlamıştır.²⁶ Sünnete yönelik bu reform hareketlerinin tebarüz etmesinde ve sünneti/hadisi anlama ve yorumlama sürecinde, anılan bu reform hareketlerinin ortaya çıkmasında Batı'nın etkisi de son derece önemli bir unsur olarak karşımı-

²³ Birışık, *a.g.e.*, s. 296. Geniş bilgi için bk. Mustafa Öztürk, "Tefsir Tarihinde Ehl-i Kur'an Ekolü", ÇÜİFD, Adana, 2003, c. III, sayı: 3, ss.167-200; Öztürk, "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları, ss.13-67.

²⁴ Mazharuddîn Sıddıkî, *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, çev.: Murat Fırat, Göksel Korkmaz, Dergah Yayınları, İstanbul, t.y. s. 57.

²⁵ Özellikle Ehl-i Kur'ân ekolünü oluşturan kişilerin Ehl-i Hadis içinde yetişmesi ve sonradan Ehl-i Kur'ân düşüncesine katılıp farklı iki karakter çizmelerine ileride değineceğiz.

²⁶ Brown, *a.g.e.*, s. 48.

za çıkmaktadır.²⁷ Nitekim 1857 sonrasında tamamıyla İngiliz hakimiyetine geçen Hindistan'a görevli olarak gelen İngilizler bir yandan Hıristiyanlık propagandası yaparken diğer yandan da İslam hakkında ve aleyhinde kitaplar neşretmeye başlamışlardı. Bunların temel düşüncesi Kur'ân Hadis, İslam Tarihi gibi hususlarda ihtilafli konuları bulup bunları tartışmaya açarak hem tepkileri öğrenmek hem de Müslümanlar arasındaki fikrî birliği bozabilecek ortamı hazırlamaktı. Müslüman alimler tarafından bunlara verilen cevaplar ise onların kapasite ve düşünce yapısına göre hep farklı olmuştur.²⁸ İşte bu farklı fikir telakkilerinin ortaya çıkışı zaman zaman müslümanların birbirlerini kafirlikle suçlayacak kadar tartışmaların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.

Bağımsızlık savaşına mukaddem yıllarda İslami konularda daha fazla radikal bir çizgi takip eden Seyyid Ahmed Han (ö.1315/1898) İngilizlerin Hindistan'ı ele geçirmelerinden sonra İngilizlere karşı ılımlı bir yol takip etmiş ve söylemlerini gün geçtikçe modernist bir zemine oturtmuştur. O, hayatın gerçeklerini algılamada ve problemleri yönlerini çözüme kavuşturmada naslardan yardım alacağına; değişen toplumun şartlarını kendisine ilke edinerek nasları yorumlamaya ve bu ilkelerine uymayan nasları da bir yolunu bulup tevil etmeye ya da tamamen reddetmeye çaba göstermiştir. Bunları yaparken İngiliz müsteşriklerin ortaya attığı metin okuma ve değerlendirme usullerini kullanarak ya da klasik usuller üzerinde bazı rötuşlarla onların beklediği sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir. Mesela Sir William Muir'in²⁹ Hz. Peygamber'in sîreti ve hadisleri husu-

²⁷ Oryantalistler içinde bilimsel anlamda hadisi ilk olarak ele alan Alman asıllı İngiliz vatandaşı Alois Sprenger olmuştur. İngiliz doğu Hindistan Şirketi adına Hindistan'da çalışmalarını sürdüren Sprenger Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili çalışmalar bağlamında hadisin tarihi güvenilirliği ile ilgilenmiştir. Sprenger hicri beşinci Yüzyıldan itibaren sadece hadis kaynaklarına değil müelliflerin tenkidinden geçmeden istinsah ettikleri için yazılan hiçbir esere güvenilemeyeceğini iddia etmiştir. Bk. Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Amiller, *İslamiyat*, Ankara, 2000, c. 3, sayı: 1, s. 19.

²⁸ Abdülhamid Birışık, *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'ân Ekolü (Doktora Tezi)*, İstanbul, 1996, s. 289.

²⁹ Kaynakların belirttiğine göre Seyyid Ahmed Han'ın bizzat kendisi Agra'da bazı misyonerlerle –özellikle de- Milliam S. Muir ile tanışmış aynı zamanda islam karşıtı misyoner polemiklerle yüzyüze gelmiş ve zamanda batılı bilim adamlarının metodunu benimse-

sundaki görüşlerini tenkit ederken bu defa kendisi İslam Tarihine bakış usulü açısından onların oyununa gelmiş ve gelenekçi ulema tarafından tenkide maruz kalmıştır.³⁰

İşte bu fikri mücadeleler içinde kendilerini bulan müslüman düşünürler ahlâki ve sosyal bozulmanın en büyük sebebini, bozulmuş ve bidatlerle zehirlenmiş sünnet ve klasik islam hukuk geleneğinin müslümanlar tarafından körü körüne taklit ameliyesi olduğu kanısına varmışlardır.³¹ Bu noktada Seyyid Ahmed ve ekibi kendi toplumlarını içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için büyük bir mücadele vermişler ve bu mücadele esnasında tılandıkları veya tıkanırız diye düşündükleri yerlerde İslam'ın öz kaynaklarından büyük tavizler vermişlerdir. Onların bu tavizkar tavrı takınmasında bizim hadis, fıkıh, tefsir ve tarih kaynaklarımızdaki bazı polemik türü rivâyetlerin rol oynadığı inkar edilemez. Ancak onlar bu yanlışlıkları ıslah etme yerine bütünüyle reddetme yoluna gitmişlerdir.³² Bu dönemde Seyyid Ahmed Han ve arkadaşlarının karşısına klasik nassın (özellikle de hadislerin) zahirine son derece tavizsiz bir şekilde sarılan Ehl-i Hadis gibi bir akımın çıkması onlara daha fazla hız vermiş ve böylece kendilerini haklı göstermek ve hariçten destek bulmak için pek zorlanmamışlardır. Ehl-i Hadis'in aklı en zayıf bir hadise bile feda etmesi, hadisin metninde problemler olmasına rağmen isnaddaki zahiri sağlamlığı öne çıkarması Ahmed Han ve arkadaşlarının işini kolaylaştırmıştır.³³

İşte bu düşünce ortamında Seyyid Ahmed Han,³⁴ Çırak Ali³⁵, Muhsi-

miştir. Troll'un da işaret ettiği gibi, Batı tarihçilerinin metodu ile bağlantı kurmak özellikle de Delhi Kolejini prensiplerini oluşturan Alois Sprenger, onun hem tarihi yazılara yaklaşımı ve hem de onun İslam'a karşı olan genel tutumu Seyyid Ahmed Han'ı büyük ölçüde etkilemiştir. Bk. Brown, *a.g.e.*, s. 72.

³⁰ Birşık, *a.g.e.*, s. 289.

³¹ Brown, *a.g.e.*, s. 48 Nitekim Seyyid Ahmed Han İslam toplumunun Kurtuluşunun taklidin reddinde olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir. Bk. John L. Esposito, *a.g.e.*, s. 151.

³² Birşık, *a.g.e.*, s. 290.

³³ Birşık, *a.g.e.*, s. 290.

³⁴ 1232/1817 yılında Delhi de dünyaya geldi. Birçok hocalardan ders aldı. Bunun yanında matematik ve astronomi de okudu. 1869 yılında İngiltere'ye gitmesi onun hayatında dönüm noktası olmuştur. İngiltere'de geçirdiği 17 ay onun hayatında köklü izler bırakmıştır. Bu durum onun İngiltere'ye gitmeden önceki kitapları ile gitmesinden sonra ka-

nu'l-Mülk, Seyyid Emir Ali'nin temsil ettiği düşünce, bidayette Ehl-i Hadis mensubu iken sonradan koyu bir hadis düşmanı kesilen Abdullah Çekrâlevî³⁶ tarafından biraz daha sistemleştirilerek 1902 yılında "*Ehlu'z-Zikr ve'l-Kur'ân*" adıyla kurumlaştırılmıştır. Yeni oluşuma merkez olarak Lahor'u seçen Çakrâlevî (ö.1914) burada kendi düşüncesi etrafında konuşmalar yapıp kitaplar telif etmiş ve muhaliflerinin eleştirilerine cevap vermek için de "*İşa'atu'l-Kur'ân*" adıyla bir de dergi yayınlamıştır.³⁷

Ehl-i Kur'ân hareketi özellikle Ehl-i Hadisin merkezleştiği, Batı Penjab, Lahor ve Amritsar gibi iki noktada yoğunlaşmıştır. Lahor'daki hareket sıradan dini bir görevli olan Abdullah Çakrâlevî tarafından başlatılmıştır. Amritsar grubu ise Hoca Ahmed Din Amritsârî³⁸ (ö.1936) tarafın-

leme alığı kitapları incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Seyyid Ahmed Han'ın gençlik yıllarında yazdığı kitaplar o devirdeki ulemaların çoğunluğunun görüşleriyle paralellik göstermekteydi. Hatta Ehl-i Hadis ekolü düşüncesini kabul ederek mezhepleri taklit fikrine de karşı çıkmıştır. Bu dönem 1857'e kadar az bir değişimle devam etmiştir. Bk. Birişik, *a.g.e.*, s. 301.

³⁵ Çırac Ali Seyyid Ahmed Han'ın himayesi altında yetişmiştir. İncil ve Kur'an'ı karşılaştırmalı olarak incelemiş ve daha da önemlisi İslam hukukunun kaynaklarını eleştirel bir incelemeye tabi tutmuştur. Bunların sonucunda ise İslamın herhangi bir toplumsal düzene bağlı olmadığı kanısına varmıştır. Bk. John Esposito, John Donohue, *Değişim Sürecinde İslam*, çev.: Ali Yaşar Aydoğan, Aydın Ünlü, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 48.

³⁶ 1899 yılında Pencap'ta doğdu. İlk eğitimini aile çevresinden ve mahalli medreselerden alarak yetişti. Sonra da Delhi'ye giderek Ehl-i Hadis ekolünün kurucusu olan Nazır Hüseyin Dihlevî'den okudu. Buradaki eğitimden sonra Ehl-i Hadis ekolüne uygun olarak tedris ve telif hayatını sürdürdü. Ehl-i Hadis ekolü gereği fıkıh mezheplerine karşı olan Çakrâlevî amcasının oğlu ile yaptığı bir münazaradan sonra Kur'an dışında hiçbir vahiy bulunmadığı ve şeriatle hadislerin onun yerine konulamayaacağı sonucuna vardı. Bu tarihten sonra hadislerle ameli bir tarafa bıraktığı gibi hadislerin İslam'ın kaynağı olma bakımından itimada şayan olmadığı propagandasına başladı. Daha sonra kendisine merkez olarak Lahor'u seçen Çakrâlevî burada 1902 yılında *Ehlu'z-Zikr ve'l-Kur'an* adını verdiği cemaati kurmuştur. Bk. Hadim Hüseyin İlahi Bahş, *el-Kurâniyyûn ve Şubehatum Havle's-Sünne*, Mektebetu's-Siddîk, Taif, 1409/1989, s. 25. Cakrâlevî görüşleri sebebiyle çok tenkit almış ve Ehl-i Hadis mensuplarının başını çektiği bir grup alim onun küfrüne fetva vermişlerdir. Bk. İlahîbahş, *a.g.e.*, s. 29.

³⁷ Birişik, *a.g.e.*, s. 291.

³⁸ Ehl-i Kur'ân ekolünün ilmi yönden verimli ve önde gelen şahsiyetlerinden birisidir. 1861 yılında Amritsar şehrinde dünyaya geldi Kur'an öğreniminden sonra misyoner okuluna gitti. Kitab-ı mukaddes ve devrinin modern ilimlerini okudu. Babasının dostu olan müfessir Gulam Ahmed Kusûrî'nin Ahmeduddin'in yetişmesinde büyük rolü olduğu ifade edilmektedir. Gençliğinin ilk yıllarında hadisle amel etmenin gerekliliğine

dan tesis edilmiştir.³⁹ Lahor'da şekillenen hareket başka bölgelerde de temsil edilmiştir. Muhibbu'l-Hakk Azîmâbâdî (ö.1953) bu hareketin Bihâr bölgesindeki kurucusu ve temsilcisi olarak gösterilmektedir.⁴⁰ Bir grup ve cemaat olarak 1902 yılında Abdullah Çakrâlevî (ö.1914) tarafından bazı prensipler dairesinde oluşturulmasına rağmen üzerine oturduğu temel görüşler itibariyle daha çok Seyyid Ahmed Han'dan gücünü alan bu hareket Hind alt kıtasında en fazla tepki alıp ses getiren oluşumlardan olmuştur. Bu ekol daha çok batı tarzı eğitim almış ve modern hayat formlarına meyyal bir kesimi etkileyen bir düşünce olarak ve sayıları onu geçmeyen temsilcilerine göre küçük değişiklikler yaşayarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.⁴¹ Hareketin fiili değilse de fikrî temsilciliğini Cakrâlevî'nin ölümünden sonra sırasıyla Hoca Ahmed Din Amritsârî (ö.1936) Hafız Muhammed Eslem Çerapçûrî⁴² (ö.1955) ve Gulam Ahmed Perviz⁴³ (ö.1985) üstlenmiştir.

Başlangıçta bu grubun merkezi Seyyid Ahmed Han'dan dolayı Ali-garh sayılırdı. Sonraları ise özellikle Gulam Ahmed Perviz'in (ö.1985) Lahor'da çok aktif olması sebebiyle merkez burası kabul edilmiştir.⁴⁴ Am-

inanam Amritsârî, Kusûrî'nin de etkisiyle bu düşüncelerinden tamamen uzaklaşmıştır. İlahîbahş, *a.g.e.*, s. 33-39.

³⁹ Brown, *a.g.e.*, s. 80.

⁴⁰ İlahîbahş, *a.g.e.*, s.30.

⁴¹ Birışık, *a.g.e.*, s. 288.

⁴² Çerapçûrî'nin babası Selametullah Çerapçûrî de Azamgarh'ta Ehl-i Hadisin ileri gelen üyelerinden birisi idi ve Nazır Hüseyin'in gözetimi altında hadis dersleri almıştı. Çerapçûrî, hadisin otoritesini genç yaşta iken kendisini şok eden hadisleri gördükten sonra sorgulamaya başladığını belirtir. 1904 yılında Çakrâlevî'yle görüşmek amacıyla Lahor'a gitmiş fakat şüpheleri giderilmeden geri dönmüştür. Ahmed Din'in *Mucizatu'l-Kur'an* adlı eserini *el-Virahât fi'l-İslam* adıyla Arapça'ya tercüme etti ve bundan sonra sıkça *el-Belağa* adlı dergide katkıda bulunmaya başladı. Oysa Çerapçûrî ve son hadisi inkar eden grup Ehl-i Hadisin özel bir ilgi alanından uzaklaşmış olmasına rağmen şu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır ki Ehl-i Kur'ân fikirlerinin gelişmesinde itici olan güç Ehl-i Hadis hareketinin *anti taklit* doktrininden kaynaklanmaktadır. Bk. Brown, *a.g.e.*, s. 83.

⁴³ Ehl-i Kur'ân ekolünün Seyyid Ahmed Han'dan sonra en velûd şahsiyeti olan Gulam Ahmed Perviz 1903 yılında Pencap'ta dünyaya gelmiştir. İlk Kur'an ve dini eğitimini kendisini süffi olarak yetiştirmek isteyen dedesinden almıştır. Lahor'da kaldığı süre içerisinde İkballe olan görüşmelerinden çokça etkilenmiştir Bk. Brown, *a.g.e.*, s. İlahîbahş, *a.g.e.*, s. 47-55; Birışık, *a.g.e.*, s. 291.

⁴⁴ Dâûdî, *a.g.e.*, 275.

ritsar grubunun daha etkili ve etkisi daha uzun bir grup olduğu gözük-
mektedir. Amritsârî ilk defa 1917 yılında **Mucizâtü'l-Kur'an** adlı eserinde
Kur'an adına hadise güvenilmesine karşı çıkmış ve mirasa dayalı fikhî
hükümleri yalnızca Kur'an prensipleri üzerine yeniden yorumlamaya
çalışmıştır.⁴⁵ Bugün Ehl-i Kur'ân'ın geleneğini temsil eden idareler içinde
Lahor'daki "*İdare-i Tulu'-i İslam*" ve "*Dâru'l-Kur'ân-u Encümen-i Ümmet-i
Müslime*" başta gelmektedir.⁴⁶ Pakistan devleti tarafından da desteklenen
ve bir ölçüde modernist düşüncüyü temsil eden idare-i sekafet-i islamiyye
(Institute of Islamic Culture) adlı kuruluş yayınladığı çok sayıda kitap ve
ilmi dergisiyle hadis inkarcılığını ve Ehl-i Kuran ekolünü desteklemekle
suçlanmaktadır. Mensupları Münkirîn-i Hadis, Kur'ânî, Çekraleví, Per-
vizî adlarıyla da anılan bu hareketin yazılı literatürü çoğu kere basıldığı
ilk şekliyle kalmış ve piyasada bulunmayan nadir kitaplar sınıfına girmiş-
tir.⁴⁷

114 II. Ehl-İ Hadis Ehl-İ Kur'ân Mücadelesi

OMÜİFD

Hindistan'da taklidi reddetme⁴⁸ ve hadisle içtihat fikri tek bir reformist
mezhepte (Ehl-i Hadis) odaklandı ki onlar doğrudan Şah Veliyyullah ve
Şevkanî'nin geleneğine bağlıydılar. Hemen hemen bu ilk dönemde ortaya

⁴⁵ Ahmed Din Ehl-i Hadisin klasik bir tipini sürdürerek o günün birçok müslüman reformistlerinin yerine kendi düşüncelerini bizzat kendisinin oluşturduğunu iddia etmiştir. Aynı rivayet hemen hemen Ehl-i Kur'ân otobiyografilerinin hepsinde bulunabilir. Hadisin ateşli bir öğrencisi iken kendi ahlaki duyarlılığını yok eden geleneğe karşı gelir. Böylece geleneklerin varlığını ortaya koymaya çalışırken tam tersi bir şekilde hiçbir hadise güvenilemeyeceği sonucuna varmıştır. Brown, *a.g.e.*, s. 81.

⁴⁶ İlahîbahş, *a.g.e.*, s. 57-64; Brown, *a.g.e.*, s. 82; Birşık, *a.g.e.*, s. 292.

⁴⁷ Birşık *a.g.e.*, s. 292.

⁴⁸ Ehl-i hadisin göze çarpan en önemli söylemleri taklidin reddi ve içtihadın yeniden canlandırılmasıydı. Şah Veliyyullah bu nedenle klasik hukuk ekollerinin kurallarını düşüncesizce körü körüne taklide karşı çıkmıştır. Onun ısrarla üzerinde durduğu 4 mezhebin hukuki doktrinlerinin sünnetten daha az önemli olması gerektiğiydi. Böylece o kısaca yönteminde sünnete öncelikli bir er vermek ve içtihadı desteklemek suretiyle körü körüne hukuki doktrinleri taklide karşı çıkmıştır. Bk. Brown, *a.g.e.*, s. 52. Hind alt kıtasındaki ictihad ve taklide yönelik yaklaşımlar için bk. Özgür Kavak, "Tecdîd mi Yeniden inşâ mı? Dihlevî'den Muhammed İkbal'e Hind Alt Kıtasında İctihad ve Taklide Farklı Yaklaşımlar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, Sayı: 17, ss.193-206.

çıkan grupların hepsi Şah Veliyyullah çizgisi ve Hindistan Mücahidin hareketi ile doğrudan veya dolaylı olarak alakalıydılar.⁴⁹

Ehl-i Kur'an akımının ortaya çıkışı ve gelişimi dikkatle incelendiğinde hareketin çıkış noktasının ehl-i hadise tepkisel bir hareket olduğu görülebilir. Bu nedenle Ehl-i Kur'ân düşüncesinin oluşumu Ehl-i Hadisin etkisinde aranmalıdır. Ehl-i Kur'ân hareketinin, önceleri Ehl-i Hadis taraftarları içinde yer almasına rağmen bir grup mensuplarının batının da tesiriyle hadise karşı eleştirel bir tutma kaymış olarak bir değişim süreci geçirmiş olduklarını görüyoruz. Seyyid Ahmed Han'ın kariyerinin başlangıcında sünnete yönelik olarak ortaya koyduğu fikirler Ehl-i Hadisin ortaya koyduğu fikirlerle neredeyse tamamen örtüşüyordu. Fakat Seyyid Ahmed Han kariyerinin sonuna doğru hemen hemen hadislerin tamamını güvenilemez olarak reddetmiş ve hadise yönelik olarak klasik metotları şiddetle eleştirmiş, böylece hadis ilminin bu zamana kadar ortaya koyduğu sonuçlardan endişe duyduğunu belirtmiştir. Seyyid Ahmed Han'ın son çalışmalarında bu noktalarda ortaya koyduğu hadise yönelik eleştireci tavrı özellikle kendisinin içinde yetişmiş olduğu sufi geleneğinin taklit karakteristiğine karşı kesin bir tavır takınması ve yine ilk yazılarında ortaya koyduğu sünnete yönelik sadakatıyla açık bir çelişki arz etmektedir.⁵⁰ Nitekim Ehl-i Kur'ân mensupları daha sonra eski arkadaşlarını Kur'ân-ı ihmal etmek ve hadisi vahiy statüsüne çıkarmak suretiyle tıpkı Ehl-i Hadisin taklidi islamdaki yozlaşmanın kaynağı olarak görmesi gibi ikili bir vahiy düalizmi oluşturmakla suçlamışlardır.⁵¹

Ehl-i Hadis güvenilir nebevî mirasın yeniden elde edilmesinin ancak hadise yönelmekle mümkün olabileceğini savunurken, Ehl-i Kur'ân da saf ve katıksız İslamın sadece Kur'an'da olabileceğini savunmuş ve Kur'an'ın tek başına dini inanç ve ibadetler için gerekli güvenilir temelleri karşılayabilecek yapıda olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵² Ehl-i Hadise karşı

⁴⁹ Brown, *a.g.e.*, s. 57.

⁵⁰ Brown, *a.g.e.*, s. 68-70.

⁵¹ Brown, *a.g.e.*, s. 79.

⁵² Brown, *a.g.e.*, s. 80.

girişilen esas polemik kendilerini Ehl-i Kur'ân diye isimlendiren fundamentalist bir grup tarafından harekete geçirilmiştir. Bu bağlamda Ehl-i Kur'ân hareketinin lideri Abdullah Çakrâlevî (ö.1914) Kur'an'ın İslam geleneğinin en gerçek ve kusursuz kaynağı olduğunu ve diğer kaynakları dışarıda bırakacak biçimde izlenebileceğini savunmuş ve sünneti de tümüyle inkar etmiştir. Ehl-i Kur'an mensuplarının ortaya attığı bu fikirler Ehl-i Hadis ile tartışmaların da fitilini ateşlemiş bu noktada Ehl-i Hadis ekolünün temsilcilerinden Muhammet Hüseyin Batlavî tarafından girişilen polemikler ve Çakrâlevî'yle arasındaki çatışma öylesine bir noktaya gelmişti ki Hindistan Hükümet Çakrâlevî'nin hayatını korumak için mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁵³

Her ne kadar bu çatışma o an için bir uzlaşma ile sonuçlandı gibi gözüke de, sonraki yıllarda ortaya çıkan fikrî düşünceler ve farklı ekoller arasındaki ardı arkası kesilmeyen ihtilaf ve çatışmalarda sünnet malzemesi sürekli istismar konusu yapılmıştır. Hz. Peygamber'e itaatın anlamı, sünnetin bağlayıcılığı ve rivayetlerin güvenilirliği gibi dini içerikli tartışmalardan neşet eden bu hareketin daha sonra ortaya koyduğu görüşler, tarihsel süreç içerisinde, gelişen siyasi olaylara paralel olarak belirginleşen dînî-itikâdî nitelikli problemlere de sirayet etmiştir. Bu süreçte, tartışma konusu olan problemlere yaklaşımı açısından Ehl-i Kur'an hareketi kendi görüşlerini te'yid ve tashih ettirmek amacıyla öncelikle Kur'an'ın tartışılmaz otoritesine başvurma ihtiyacı hissetmiş ve görüşlerini muhtelif ayetlere dayandırmak suretiyle temellendirmeye çalışmışlardır. Fakat Ehl-i Kur'an'ın ayetlere, özellikle de sünnete ittiba ile ilgili ayetlere getirmiş olduğu yorumlar incelendiğinde bunlardan bir kısmında kelimenin anlam alanını olabildiğince genişlettiği bazılarında ise daralttığı ve ayetleri kendi görüşleri doğrultusunda batınîleri aratmayacak ölçüde tevîl ettikleri görülmektedir.

III. Temel Fikirleri

Ehl-i Kur'an ekolünün sadece hadise ilişkin temel düşünceleri üzerinde duracağımızı daha önce ifade etmiştik. Bu ekolün mensuplarının hadis ve

⁵³ Brown, *a.g.e.*, s. 147.

sünnet görüşlerini incelediğimizde görüşlerinin iki noktada yoğunlaşmış olduğunu ve hadise yönelik diğer düşüncelerinin arka planında da sürekli olarak bunları kullandıklarını görmekteyiz. Bunlar; Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin/hadislerin bize güvenilir bir şekilde ulaşmadığı ve Kur'an'ın tek başına her ihtiyaca cevap verebileceği, onun dışında başka bir kaynağa ihtiyaç olmadığı şeklinde formüle edilebilir.⁵⁴ Tarihsel kökenleri İslâm'ın ilk dönemlerine kadar uzanan bu iddia⁵⁵ çerçevesinde Kur'an, dinî ve dünyevî alanlarla ilgili her şeyin bilgisini ihtiva eden bir ansiklopedi gibi telakki edilmiş ve pratik hayatın tüm alanlarını düzenleme ve her dönemde insanların bütün ihtiyaç ve taleplerini karşılama kabiliyetine sahip son derece esnek bir metin olarak algılanmıştır. Ekolün temsilcileri, Kur'an'ın her yönüyle yetkin ve yeterli bir kitap olduğu hususunda hemfikir ol-

⁵⁴ Nitekim bu ekol mensuplarına göre birkaç sahih hadis müslümanlara kılavuzluk için yeterlidir. Modern Müslüman en az kendisi kadar yanılabilir olan ortaçağ ilahiyatçı, yorumcu ve hukukçularından rehberlik istemek yerine Kur'an'ın ışığı altında kendi bağımsız yargısını icra etmelidir. Sıddıkî, *a.g.e.*, s. 60 vd.

⁵⁵ Bu bağlamda, Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadis tartışmanın oldukça erken dönemlere te kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Ebû Dâvud (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 297/909), İbn Mâce'nin (ö. 275/808) naklettikleri ve "erike" hadisi olarak bilinen bu rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bilin ki bana Kur'an ile beraber onun bir benzeri de verilmiştir. Karnı tok bir vaziyette koltuğuna kurulmuş olan bazı kişilerin "Sadece bu Kur'an'a sarılın ve yine sadece onun helal dediğini helal, haram dediğini haram kabul edin" diyeceği zamanlar yakındır. Bilin ki Allah'ın resulünün haram kıldıkları da Allah'ın haram kıldıkları gibidir." Bk. Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Sünne, 6; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, İlim, 10; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mace, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Mukad-dime, 2.

Sahâbî İmran b. Husayn'dan nakledilen ve (muhtemelen sadece Kur'an'la yetinmek isteyen) birine "Sen ahmak adamın birisin. Kur'an'da öğle namazının dört rekat olduğunu ve kıraatin alçak sesle yapılacağını bulabilir misin? Bulamazsın; çünkü Allah'ın kitabı (bu konularda) mücmeldir; bunların ayrıntısını ise Sünnet vermiştir" demesi (bk. Bk. Şâtübî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa, *el-Muwâfakât fî Usûli's-Şerîa*, Dâru ibn Affân, Beyrut, 1997, IV, 344; Abdullah b. Mubârek, *Müsned*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1407, I, 143.) sadece Kur'anla yetinme eğiliminin köklerinin İslâm'ın ilk yüzyıllarına kadar uzandığını göstermektedir. Söz konusu düşünce tarihsel köklerine ve anılan rivayetlere ilişkin değerlendirmeler için ayrıca bk. Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1996, s. 161 vd.; Öztürk, "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları, ss.16-27; Mehmet Emin Özafşar, "Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmiyat*, 1998, c. 1, sayı: 3, ss.20-33

makla birlikte, bunun pratikte nasıl gerçekleşeceğini ya da Kur'an'ın insanların tüm ihtiyaçlarını karşılama potansiyelinin reel plandaki tatbiki-nin nasıllığını tayin konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu noktada, Çekrâlevî, halefi Haşmet Ali ve Belâğu'l-Kur'an çevresi, Kur'an'ın hem genel ilkeler hem de tek tek konular açısından muhataplarının her türlü ihtiyacını karşılayacak nitelikte olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵⁶ Çekrâlevî bu anlayışı şöyle dile getirmiştir:

Biz, Kur'an'ın her bakımdan eksiksiz olduğu inancını taşıyoruz. Zira bu kitapta İslâmî konulara ilişkin gerek farz, gerekse nafîle ve ibâha türünden olan her mesele zikredilmiştir."⁵⁷

Kur'an'ın her ihtiyaca cevap verebileceği düşüncesi ve bu bağlamda dile getirilen deliller ayrı bir makale konusu olmakla birlikte Ehl-i Kur'an ekolünün temel düşüncelerini hadis rivâyetlerinin güvenilirliği ve Hz. Peygamber'in otoritesi veya sünnetin bağlayıcılığı konusuna dayandırdıkları şüphesizdir. Bu konulardaki temel fikirlerine geçmeden evvel şunu da özellikle belirtmeliyiz ki Ehl-i Kur'an hadis/sünnet konusundaki düşüncelerini daha çok dağınık bir şekilde, bazı kitaplar içinde ele almalarına karşın özel olarak hadis konusundaki düşüncelerini belirtmek amacıyla da bazı eserler kaleme almışlardır. Bunlar içersinde Perviz ile hocası Eslem Çerapçuri'nin yazılarını ihtiva eden Makâm-ı Hadis'i özellikle anmak gerekir. Makâm-ı Hadiste bu iki Ehl-i Kur'an mensubu alim hadisle ilgili görüşlerini ortaya koymuşlardır. Kitapta bulunan "*Kur'ab Tefsir ehâdis ki rû se / hadislere göre Kur'an'ın tefsiri*" ve "*Kur'an'ı Kerim rivâyet key aliney me / rivayetlerin ışığında Kur'an-ı Kerim*" bölümleri onların Kur'an'ın hadislerle tefsir edilemeyeceği iddialarını içermesi bakımından önemlidir. Kitabın Ebû Hanîfe'nin hadisleri çok sert bir şekilde tenkit ettiğinden bahseden "*İmam Ebû Hanîfe aor Hadis*" adlı bölümü de zikredilmeye değerdir.⁵⁸

⁵⁶ Öztürk, "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları, s.35.

⁵⁷ İlâhîbahş, a.g.e., s. 265.

⁵⁸ Birışık, a.g.e., s. 354.

A) Hadislerin/Rivayetlerin Güvenirliği

Ehl-i Kur'ân düşüncesine göre onları hadis inkarcılığına veya hadislere şüpheli olarak bakmaya iten en önemli etken rivayetlerin güvenilirliği meselesidir. Özellikle Hadislerin yazılması, toplanması ve değerlendirilmesi dönemlerinde onların iddialarına göre *metodoloji* ve *rivayet tekniği* açılarından birçok problemler bulunmakta ve bunlar da hadislere kuşku ile bakılmasına neden olmaktadır. Bu noktada Ehl-i Kur'an mensuplarının hadislerin yazılması meselesini gündeme getirdiklerini görmekteyiz. Böylece onlar "*hadislerin dinde delil olamayacağı*" şeklinde formüle edebileceğimiz temel iddialarını izah etmeye ve delillendirmeye çalışırken kullandıkları en önemli argüman "*hadislerin Hz. Peygamber döneminde yazılmadığı*" meselesi olmuştur.

1) Hadislerin Yazılması ve Tedvîni

Hadislerin Hz. Peygamber döneminde yazılıp yazılmadığı konusu Ehl-i Kur'ân mensuplarının en çok üzerinde durduğu ve hadis/sünnet konusunda görüşlerini temellendirdiği bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Ehl-i Kur'ân ekolünün Mısır'daki temsilcilerinden sayılan Muhammed Tefvik Sıdkî'ye (ö.1920) göre hadislerin/sünnetin İslam'da delil olamayacağı görüşünün dayanaklarından biri de "*Zikri biz indirdik onu koruyacak olan da biziz*"⁵⁹ ayetidir. İşte bu görüş sahipleri "*Allah bu ayette Sünneti değil Kur'an'ı koruyacağını garanti etmiştir. Şayet sünnet de, Kur'an gibi delil olsaydı, Allah onu da korurdu*"⁶⁰ şeklinde bir mantık yürütmektedirler. Ancak ayetin siyak sibakı ve içinde yer aldığı ayetler grubu incelendiğinde burada söz konusu olan Sünnetin statüsü veya korunup korunmadığı meselesi değildir. Bilakis ayet, Kur'an'ın indiriliş gerçeği tartışmasıyla ilgilidir. Öte yandan ayette "*Biz sadece Kur'an'ı koruyacağız*" denmediğinden buradan "*Kur'an dışındakiler; yani sünnet korunmamıştır*" sonucu çıkarılamaz. Tam tersi sünnetin Kur'an'ı açıklama fonksiyonu⁶¹

⁵⁹ Hicr, 15/9.

⁶⁰ Muhammed Tefvik Sıdkî, "el-İslamu Huve'l-Kur'ânu Vahdehu", *Mecelletu'l-Menâr*, 1324/1906, c. IX, Kahire, s. 515; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yayınlar, 19. Baskı, İstanbul, 1997, s. 216.

⁶¹ Nahl, 14, 64.

göz önüne alındığında, ayetin sünnetin de koruma'ya dahil olacağına delil olduğunu söylemek garipsenecek bir görüş değildir.

Sünnetin korunup korunmadığı meselesine dayandırılan bir önemli konu da hadislerin yazılması meselesidir. Perviz'e göre eğer hadis de dinin bir parçası olsaydı Resulullah Kur'ân gibi onun da yazılmasını emreder, korunup korunmadığını takibe alırdı. Böyle bir şey olmadığı gibi onun tarafından hadislerin yazılması da yasaklanmış ve yazılanların imhası istenmiştir.⁶² Perviz'in kanaatine göre Hz. Peygamber hadislerin yazılması hususunda bazı kimselere ruhsat verdiği doğru olsa bile bu bir emir değildir ve hadislerin Kur'ân ciddiyetinde kaydedilip muhafaza edildiği anlamını taşımaz. Allah Kur'ân'ı koruyacağını vademiş iken hadisler için böyle bir taahhütte bulunmamıştır. Bu sebeple Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaat edilmesi istenirken Allah'a ayrı Resulullah'a ayrı bir itaat kastedilmemiştir. Perviz'e göre bu hususta Ashabın önde gelenlerinin hadise karşı bakışı da önemli bir konudur. Bunlar eğer hadisi dinin bir parçası olarak görseydiler Resulullah'ın vefatından sonra Kur'ân'ı toplayıp bir usule göre yazıya geçirdikleri gibi hadisleri de yazarak muhafaza ederlerdi. Hadisleri yazdıkları söylenen sahabelerden bir kısmı ellerindeki metinleri kendiliklerinden imha etmişler diğer bir kısmının metinleri ise Hz. Ömer tarafından Kur'ân dışında bir şeye rağbet edilmesin diye yaktırılmıştır. Hz. Ömer'in hadisle çok iştiğal edenleri hapis vb. cezalara çarptırdığı da rivayet edilmektedir.⁶³

Yine bu konuya bağlı olarak ileri sürülen bir başka düşünce hadis sayısının Hz. Peygamber döneminden sonra özellikle hicrî üçüncü asırda oldukça fazla bir artış⁶⁴ göstermesidir. Nitekim hadis Literatürünün ilk

⁶² Aynı cümlelerle ifade edilen görüşler için Bk. Tevfik, *a.g.m.*, s. 516, Öztürk, *a.g.e.*, s. 71, 217.

⁶³ Birşık *a.g.e.*, s. 354.

⁶⁴ Bu konuda Ehl-i Kur'ân mensuplarının Batılı araştırmacılar tarafından yapılmış itirazlardan fazlaca etkiledikleri gözükmektedir. Nitekim Seyyid Ahmed Han'ın altı büyük hadis külliyatı üzerindeki şüpheleri Goldziher ve Schaft gibi Batılı oryantalistler tarafından varılan sonuçlardan pek farklı değildir. Peygamber'e atfedilen hadislerin uydurulmasına ve hadis külliyatının genişlemesine yol açan öğeler arasında Han, zamanın ilerlemesiyle birlikte gerçekliğin özünün kaybedilmesi, alışlagelmiş olmayana ilişkin popüler güvenilirliği, nakledilen söze eleştirel olmayan inancı, emir ve olay arasındaki

örneklerinden Hemmam b. Münebbih'in sahifesinin sıhhati hususunda menfi bir şey söylemeyen Perviz hicrî 58 yılından önce Medine'de hadis kitabı telif eden birisi (Hemmam) sadece 138 hadis toplayabilirken nasıl oluyor da ondan iki asır sonra gelenler yüzbinlerce hadis alıp bunların üç-beş binlik kısmıyla hadis külliyatları oluşturabiliyorlar? sorusunu ortaya atmış ve bu sözüyle de şunu söylemek istemiştir: "Asrı saadette hadise pek önem verilmiyordu. Müksirundan olarak gösterilen Ebû Hureyre'nin talebesi olan bir zat bile ancak 138 hadislik bir mecmua oluşturabiliyor. Eğer Ebû Hureyre öyle çok hadis rivayet eden biri olsa idi bunların talebesi Hemmam tarafından yazıya geçirilmiş olması ve geniş bir külliyat oluşturması gerekirdi. Demek ki sonraki dönemlerde insanlar hadis uydurmuş ve Ebû Hureyre'ye isnad etmişlerdir.⁶⁵ Yine bunlara göre Başta Buhari ve Müslim olmak üzere Kütüb-i Sitte'nin müellifleri yüzbinlerce hadis arasından ancak bazılarını kitaplarına almış olmaları da hadislerin büyük bir kısmının güvenilir olmadığını bize göstermektedir.⁶⁶

Öncelikle yukarıda saydığımız görüşleri savunanlar, Hz. Peygamber'in sözlerini yazılmasını yasaklayan hadisleri iddialarına dayanak olarak almakta⁶⁷ ve farkında olmadan çelişkiye düşmektedirler. Zira Hz. Peygamber tarafından resmen yazdırılmadığı için hadislerin delil olamayacağını ileri sürerken, aynı şekilde Hz. Peygamber'in resmen hadisleri yazdırmadığını söyledikleri birtakım rivayetleri doğru kabul ederek delil olarak kullanmalarını ilmî temellendirmenin verileri çerçevesinde izah etmek mümkün gözükmemektedir. Onların düşüncelerine göre Hz. Peygamber Kur'an gibi hadislerin yazılmasını emretmediği için hiçbir hadisi delil olarak kullanmamak icab eder. Bundan dolayı bu tür bir temellendirmenin rasyonel kriterlerle tashih edilmesi imkansızdır. Diğer taraftan

karışıklığı saltanatların sürekliliği bağlamındaki politik manipülasyonlar, münafıklar tarafından kasıtlı hareket edilmesini ve uydurmanın bütünüyle psikolojik bir olay olmasını sıralar. Bk. Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 61.

⁶⁵ Birışık, *a.g.e.*, s. 366-67.

⁶⁶ Birışık s. 367.

⁶⁷ Tefvik, *a.g.m.*, s. 516; Öztürk, *a.g.e.*, s. 75.

hadislerin sayısının Hz. Peygamber'den sonra artmasını hadislerin güvenilirliği noktasında olumsuz bir unsur olarak telakki etmek de makul bir gerekçe değildir. Zira aynı rivâyetin onlarca değişik isnadla nakledilmiş versiyonları göz önüne alındığında hadis sayısının abartıldığı kadar çok olmadığı görülecektir. Diğer taraftan şifâhi rivâyetin öncelendiği bir dönemde rivâyetlerin daha çok hafızalardan nakledilmesi, sistemli ve resmî bir şekilde daha sonradan yazıya geçirilmesi hadis sayısının yazılı malzeme olarak artmasına neden olmuştur. Abdurrahman b. Mehdî'nin "Şayet biz hadisi otuz vecihten yazmasak onun ne anlama geldiğini anlayamazdık."⁶⁸ sözü de buna işaret etmektedir.

Hadislerin tedvini hususunda ise Ehl-i Kur'an mensuplarından Meşrikî bu faaliyeti boş ve zararlı bir uğraş olarak değerlendirmektedir. O'na göre binlerce insan teselsül ve tevatürü mümkün olmayan şeylerin peşinden koşmuş ve râvilerin nesebi için son derece gereksiz çalışmalar yapmışlardır. Tedvin esnasında Araplar için Kur'an'a uygunluk veya en azından onunla zıt olmaması şartını koşmak yerine râvilerin zayıf durumlarını dikkate almışlardır. Bunun sonucunda da çeşit çeşit Kur'ânî konular üzerinde çalışmak için ayrılması gereken çok kıymetli vakitler heder edilmiştir.⁶⁹

Meşrikî'nin bu ifadelerle islam hadis metodolojisinin hakim doktrini içerisinde genel kabul görmüş olan bir ameliyeyi boş ve zararlı bir uğraş olarak değerlendirmesi onun indinde hadislerin bırakın dini bir değeri, tarihsel değeri bile olmadığını⁷⁰ ortaya koymaktadır. Zira olaya böyle bir yaklaşımın öngördüğü perspektiften bakacak olursak karşımıza adeta islam ilim geleneğinden kendisini tamamen tecrit etmiş bir portre karşımıza çıkmaktadır. Aslında hadisin dinde gerekli olmadığına yönelik bu görüşlerin akabinde bir kısım Ehl-i Kur'an mensuplarının, daha önce

⁶⁸ Ahmed b. Ali Ebû Bekir Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvî*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991, II, II, 315.

⁶⁹ Birşık, *a.g.e.*, s. 345.

⁷⁰ Nitekim Bu ekol mensuplarının bir kısmı tarihin rivayetlerden/hadislerden daha güvenilir olduğunu açık bir şekilde ifade etmişler ancak bu noktada tarihin de rivayetlerde oluştuğunu gözardı etmişlerdir. Bk. Düzgün, *a.g.e.*, s. 110.

gereksizliğini ifade ettikleri hadislerin rivayet ve tenkit sistemine yönelik eleştiride bulunmaları ekol mensuplarının hadislerin dindeki yeri veya kabulü konusunda farklı telakkilere ve aynı zamanda çelişkilere sahip olduklarını göstermektedir.

2) Hadis Tenkit ve Rivayet Sistemi

Ehl-i Kur'an mensuplarının hadislerin kabulü konusunda farklı görüşlere sahip olduklarını yukarıda belirtmiştik. İşte bunlardan bir kısmı hadis tenkit ve rivayet sisteminin tarihin akışı içerisinde sağlıklı işlememesi sebebiyle hadisleri reddetme yoluna gitmişler hatta tarihin, hadislerden/rivayetlerden daha güvenilir olduğu gibi kendi argümanlarını da cürüten bir anlayış içersine girebilmişlerdir. Hadislerde yeterince metin tenkîdi yapılmadığı hususu bir ölçüde haklı olarak görülebilirse de, bu husus hadislerin tamamının güvenilemez olduğunu ortaya koymaz. Aksine bu tür hadislerin yeniden objektif bir değerlendirmeye tabi tutulmasını gerektirir. Fakat Çırak Ali ve Seyyid Ahmed Han (ö.1315/1898) eleştirilerin dozunu son derece artırarak hadislerin tamamını güvenilemez duruma getirmeye çalışmışlardır. Nitekim Ehl-i Kur'ân düşüncesini sistemleştiren kişi olarak belirtebileceğimiz Sir Seyyid Ahmed Han hadis alimlerinin sahih hadisi yanlış olanından ayırmaya çalıştığının doğru olduğunu söylemekte, fakat hadis alimlerinin, ravilerin güvenilir olup olmadığı hususunda yalnızca kendi yargılarına dayandıklarını ifade ederek⁷¹ şunları ifade etmektedir:

Ölmüş bir hadis ravisinin güvenilirliği hakkında hadis ilmini ince eleyip sık dokuyan insanları ikna edip güven verebilecek şekilde bir

⁷¹ Batılı oryantalistlerin hareket ettikleri temel üzerinde Han, Buhari ve Müslim'inkini de içererek klasik hadis eleştirisi metodolojisine karşı çıkar. Çünkü bu metodoloji bütünüyle isnad zincirindeki bireylerin kişisel güvenilirliği üzerine temellenmiştir, hadis metninin akli ve mantki bir eleştirisi üzerine değil. Genel olarak konuşulduğunda altı büyük hadis külliyatındaki hadis, buna göre müslümanların ilk birkaç kuşağının tavırlarının ve düşüncelerinin tarihsel bir yansıması biçiminde hakikatin yanlışlanamaz bir kaynağı olarak ortaya konamaz. Bk. Aziz Ahmed, *a.g.e.*, s. 61.

hükme varmak zordur. Hem hadis alimleri, hadisi muhtevası ile yargılamayı asla önemsememişlerdir.⁷²

Çırak Ali de bu hususta şunları söylemektedir:

Hadisin meşru sayılmış altı kitabı Hicretin 300. yılından itibaren telif edilmiş, fakat hadisin güvenilirliğini sınamak için hadis toplayıcıları tarafından konmuş kurallar, tarihi tenkidin esaslarını yerine getirmemiştir. Hadisin özünün aşıkarcılığını ya da asli akılcılığı değil de hadisi iletenlerin (ravilerin) güvenilir olup olmadığını veya bu nakil zincirinin Peygamber'e dayanıp dayanmadığını esas alarak hüküm vermişlerdir.⁷³

Çırak Ali hadis toplayan ve iletenlerin naklinin güvenilirliği ve isnadın kuvveti ne olursa olsun, hadisin kesin bir bilgi vermeyeceğini açıkça vurguladıklarını söylemekte ve "bu bir kere kabul edildi mi hadis kritiği yapmak, rasyonel standartlar oluşturmak için hiçbir sebep kalmaz, çünkü tüm hadisler özde güvenilmez duruma gelmektedir"⁷⁴ ifadesiyle bu görüşünü temellendirmeye çalışmaktadır. Bunların yanında hadislerin güvenilemez bir konumda bulunmasının diğer bir sebebi onlara göre hadislerin lafızla değil, mana ile rivayet edilmesi ve böylece ravilerden kaynaklanan pek çok unsurun hadislerle karışmasıdır. Bu konuyla ilgili olarak da Seyyid Ahmed Han Peygamber'in hadislerinin pek çoğunun sonraki nesillere kelimesi kelimesine aktarılmadığını söylemektedir. Nitekim ona göre Hz. Peygamber'in ashabi ve ondan sonra gelenler bile Hz. Peygamber'in hadislerini, O'nun ifadelerinde kullandığı kelimelerle iletememişlerdir. Hadisleri nakleden kişiler peygamberin ifadelerini kendi kelimeleri ile iletmışlerdir. İkinci ve üçüncü ravi de aynı şekilde kendinden öncekinin tertibini kullanmayıp birinciden duyduğu anlamı yine kendi kelimeleriyle sonrakilere ulaştırmıştır. Böylece Hadis kitaplarındaki hadisler en son ravinin cümle yapısı ile ifade edilmiş olup, bu sözlerin Hz. Pey-

⁷² Siddikî, *a.g.e.*, s. 88.

⁷³ Siddikî, *a.g.e.*, s. 90.

⁷⁴ Siddikî, *a.g.e.*, s. 90.

gamberin orijinal sözlerinden bu yana ne ölçüde bir değişikliğe uğradığını söyleyebilmek son derece güçtür.⁷⁵

Elbette ki henüz şifahi kültürden yazılı kültüre yeni geçmiş bir toplumun Hz. Peygamber'den duymuş oldukları bir hadisi aynen muhafaza edip aynı lafızlarla başkalarına aktarmaları ilk bakışta mümkün gözükmemektedir. Ancak Hadisleri Hz. Peygamber'in ağzından çıkar çıkmaz yazanların varlığı ve hadis alimlerinin mana ile rivayet konusunda ortaya koydukları kriterler⁷⁶ göz önüne alındığında bu hususun hadislerin güvenilirliğini zedeleyecek nitelikte olmadığı da kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır. Bunun yanında Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin güvenilir olmadığı şeklindeki bir düşünce, muhaddislerin hadislerin sıhhatini tespit hususundaki çalışmalarını göz ardı etmek anlamına da gelmektedir. Hicrî ikinci asırdan beri hadis alimlerinin yapmış oldukları titiz çalışmalar sonucunda hadis külliyatındaki bir çok mevzu rivâyet ayıklanmış ve bu husustaki kriterler de büyük ölçüde ortaya konulmuştur.

B) Hz. Peygamberin Otoritesi Ya Da Hadislerin Bağlayıcılığı

1) Hz. Peygamberin Otoritesi ve Resûle İtaatle İlgili Ayetleri Yorumlamaları

Ehl-i Kur'an mensuplarının dayandıkları en önemli argümanlarından birisi de Kur'an'ın tek başına bir müslümanın her türlü ihtiyacına cevap verebileceği ve bunun dışında bir teşrî kaynağı aramanın lüzumsuz olduğu görüşüdür. Nitekim bu görüşlerine binaen Hz. Peygamber'in Kur'an'ın beyanı niteliğinde olan sünnetini tamamen inkar etme yolu tercih etmişler ve bu bağlamda ihtiyaç duydukları bazı hükümleri Kur'an'dan istinbat etme gayretine yönelmişlerdir. Örneğin Çakrâlevî'nin sünneti inkar etmesinin ardından karşılaştığı en önemli problemlerden biri namaz ibadetinin pratiğini Kur'an'dan çıkarma noktasında tezahür

⁷⁵ Siddikî, *a.g.e.*, s. 87; Seyyid Ahmed Han bu iadeleriyle William S. Muir'in hadislere yönelik şüphelerini aynen taklit etmiştir: Bk. Brown, *a.g.e.*, s. 77.

⁷⁶ Şartlarla ilgili geniş bilgi için bk. Abdullah Hikmet Atan, *Mâna ile Hadis Rivâyeti*, (Doktora Tezi), İstanbul: MÜSBE, 1994, ss.147-170; Selman Başaran, "Hadislerde Mana Rivâyetinin Sonuçları", *UÜİFD*, III (1991), ss.65-66.

etmiştir. Bu nedenle “Gündüzün iki tarafında (sabah, akşam) ve geceye yakın saatlerinde namaz kıl”⁷⁷ ayetine dayanarak, namazın yirmi dört saatlik bir zaman dilimine yayıldığı görüşünü savunmuş, rekatların ikişer, üçer ve dörder oluşlarını da ekolün diğer mensupları gibi Fâtır suresi ilk ayetine dayandırmıştır.⁷⁸ Çekrâlevî, bu görüşünü temellendirme amacıyla matuf olarak “Gökleri ve yeri yoktan var eden; melekleri, ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamd olsun”⁷⁹ ayetine ilişkin şu ilginç yorumu yapmaktadır:

Ey gök ve yer ehli! Allah’ın rızasına ermek için beş vakit namazınızda Elhamdülillah’ı [Fatiha] okuyun. O Allah ki sizi, altı rüknü [kıyam, kıraat, rüku, rükudan doğrulmadan önce sücud, iki secde arasında oturuş ve son oturuş] bulunan namaza yöneltmek için melek elçilerini gönderir.⁸⁰

Mezkur ayetteki “ecniha: kanatlar” kelimesini kanatlar olarak yorumlayanları “ahmaklıkla” suçlayan Çekrâlevî söz konusu kelimenin rekat mânâsında olup, ikişer, üçer ve dörder kelimeleri de bu rekatların sayısını simgelediğini ifade etmiştir.⁸¹

Ekolün bir başka temsilcisi olan Meşrikî ise, beş vakit namazı kabul etmekle birlikte, bunun belli bir zamana mahsus olduğunu söylemekte, Urduca’da “namaz” şeklinde kullanılan bu kelimenin yerine özellikle “salât” kelimesini kullanmayı tercih eden Meşrikî, bu kelimenin Kur’an’daki kullanılışlarını inceleyenlerin, bunun her gün beş defa ifa edilen bildik namaz olmadığı gerçeğini göreceklere savunmaktadır. Ona göre Allah’ın “salât”ı emretmekteki gayesi, o dönemde insanları eğitmekten başka bir şey değildir. Sözelimi, askerler nasıl belli vakitlerde bir araya toplanıp, kendilerine bazı kurallar öğretiliyor ve birtakım hareketler yaptırılıyorsa, bu durum aynıyla namaz için de geçerlidir.

⁷⁷ Hûd 11/114.

⁷⁸ İlahîbahş, *a.g.e.*, s. 367.

⁷⁹ Fâtır 35/1.

⁸⁰ İlahîbahş, *a.g.e.*, s. 367-368.

⁸¹ Birşık, *a.g.e.*, s. 328.

Nitekim, mescitte toplanma, safları düzgün tutma, vakte riayet ve sessizlik, hep bu eğitime işarettir. Meşrikî "Namaz [salât] hayasızlıklardan ve kötülükten alıkor" mealindeki Ankebût suresi 45. ayette zikri geçen "fahşâ" ve "münker" kelimeleri üzerinde durmakta ve "salât"tan gözetilen maksadın da "hayasızlık ve kötülükten alıkoyma" olduğunu, dolayısıyla namazın da bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir sebep olmanın ötesinde bir şey ifade etmediğini söylemekte ve böylece sebebin her vakit aynıyla uygulanmasına gerek bulunmadığını ifade etmek istemektedir. Nitekim o asıl söylemek istediğini "muhakkak ki en yüce olan Allah'ı anmaktır" ifadesinin yorumunda dile getirir ve şöyle der: Allah'ı anmak zamanla sınırlı değildir. Onu her an anmak gerekir. Dolayısıyla da Allah'ın her an zikredilmesinin yanında beş vakit namazın sözü dahi edilemez. Allah'ın zikredilmesine gelince; bu zikir, bazı insanların ellerine tesbih alıp klişeleşmiş bazı ifadeleri terennüm etmesi değildir.⁸²

Ekolün Mısır'daki temsilcilerinden Muhammed Tevfik Sıdkî de konuya dair makalesinde rekât sayısının Kur'an'dan rahatlıkla çıkarılabileceğini söyleyerek şunları ifade etmektedir:

127
OMÜİFD

Kur'an-ı kerimde olağanüstü halde kılınan namazdan bahsedilmekte ve bunun rekât sayısının tek olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı olağan durumlarda kılınan namazların rekât sayısının birden fazla olması gerekmektedir ki bu da ikidir. O halde Kur'an, namaz vakitlerinde iki rekât kılınmasını bizden istiyor demektir. Kişi isterse bundan daha fazlasını kılar. Kur'an, bu konuda herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Fakat İslam i'tidal dini olduğu için orta yolu bulmak rekât sayısı konusunda fazla aşırıya kaçmamak gerekmektedir. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.⁸³

Hız. Peygamber(s.a.v.)'e, kendi yapmış olduğu ictihadı bile layık görmeyen, O'nu müctehid bile kabul etmeyen bir anlayışın ortaya koyacağı İslam acaba gerçeklerle ne ölçüde uyuşacaktır. Sünnetin Kur'an'ı beyan fonksiyonunu kabul etmeme eğiliminin böyle bir yorumu tabiatıy-

⁸² Birışık, *a.g.e.*, s. 349. Meşrikî, *Tezkire*, s. 206-9'dan naklen.

⁸³ Tevfik, *a.g.m.*, s. 518

la ortaya çıkaracağını dikkate aldığımızda, bu yorum üzerinde söz söylemenin gereksiz olduğunu düşünüyoruz.

Türkiye’de mealciler diye adlandırılan bir grup hemen hemen Ehl-i Kur’an mensuplarının benimsediği tüm fikirleri kabul etmişler ve onlar da tüm mesailerini sünneti ve sünnetin Kur’anı beyan etme fonksiyonunu inkar etmeye ve dolayısıyla da ibâdet ve muamelata ilişkin verileri Kur’an’dan istinbat etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda görüşlerini dile getirdikleri bir internet sitesinden konuya ilişkin yaklaşımlarını göstermesi açısından uzun sayılabilecek bir alıntı yapmak istiyoruz:

Abdest: Namaz kılmak için abdestli olmak gerekir (4:43; 5:6). Yüzler yıkanır, eller dirseklere kadar, başlar meshedilir, ayaklar da. Ayetlerdeki ifade, ayakların hem yıkanabileceği ve hem meshedilebileceği biçimde anlaşılır (nitekim bunu bir önceki cümleyle yansıtmaya çalıştık). Böylece, duruma ve iklime göre bize serbesti tanınır. Abdesti sadece cinsel ilişkide bulunmak ve tuvalet ihtiyacını gidermek bozar; gaz kaçırmak, kanamak, kadınlarla tokalaşmak ve kadının adet görmesi abdesti bozamaz ve namaza engel olmaz (5:6; 2:222). Su bulunmazsa, namaza zihinsel olarak hazırlanmak için temiz bir zemine dokunularak yüzler ve eller meshedilir (5:6). **Giyim:** Namaz için örtünme diye bir koşul yoktur. Odasında kendi başına veya eşiyile birlikte namaz kılan biri dilerse çıplak namaz kılabilir. Tanrı bizi elbiselerimize göre değerlendirmez ve bizim saklamaya çalıştığımız organları yaratan ve çalıştıran da kendisi olduğundan onları görmekten mahcup olmaz. Adem ve eşinin bahçedeki tavırları, suç işleyerek bedenlendikleri için, suçluluk psikolojisiyle gösterdikleri bir reflekti. Aradan milyonlarca yıl geçmiş ve bu suç herkese ayan beyan olmuştur! Ayrıca, örtü olarak kullanılan pamuk, yün, naylon gibi nesnelere çıplak vücutları denetçilerden gizleyeceği biçimindeki yaygın inanış da temelsiz. Bizim çıplak vücudumuz denetçilerin umurunda bile olmaz. Kaldı ki, banyolardan veya yatak odalarından denetçiler kaçmaz. Onlar her an bizim hizmetimizdedirler ve yaptıklarımızı her an kaydetmektedirler. Ayrıca, namazda muhatabımız denetçiler değil, Allah’tır. Örtünme toplumsal bir gereksinim olup kişiyi cinsel ve duygusal ilişkilerde diğerlerinden koruma amacını güder.

(7:26,31; 24:31; 33:59). **Kible:** *Kible* (yöntem) genel strateji anlamına gelir. İbrahim peygamberin kurduğu Sınırlanmış Mescid tevhid mesajının ve yönteminin bir odak noktasıdır (2:125, 143-150; 22:26). Bu yöntemin coğrafi mekanında ötesinde olduğu anlaşılıyor (2:115). **Rekat Sayısı:** Tehlike ve korku gibi olağanüstü hallerde kısaltılması öğütlenen namaz bir rekat olunca normal koşullarda kılınan namaz en az iki rekat olmalı ve namazda dış dünya ile irtibatı minimuma indirmeli (4:101-103). Cuma namazının sadece iki rekat olması ilginçtir. Bu namaz her hafta topluca tekrarlandığı için rekat sayısına ekleme yapılamamıştır. Cuma namazı dışında, cemaatle kılınmayan namazların rekat sayıları çeşitli biçimlerde zamma uğramıştır. **Mekanik Biçim:** Namazı ayakta durarak kılmaya başlamalı (2:238; 3:39; 4:102) ve özel durumlar hariç durulan yerden hareket edilmemeli (2:239). Namazda eğilerek yere kapanmalı (rüku ve secde) böylece Allah'a teslimiyet fiziksel olarak da bildirilmeli (3:43; 4:102; 22:26; 38:24; 48:29). Herhangi bir korku durumunda ayakta durma ve eğilerek yere kapanma koşulu aranmaz (2:239). **Okuma:** Namazda okuduğumuz duanın anlamını namaz anında bilmeli ve Allah ile konuştuğumuzun bilincinde olmalıyız (4:43). Namazları saygı içerisinde kılmalı (23:2). İhtiyacımıza ve içinde bulunduğumuz duruma uygun olarak Allah'ın herhangi bir ismini (sıfatını) zikredebiliriz (17:111). Namazda Allah'tan başkasını anmak namazın amacıyla çelişir (6:162; 20:14; 29:45). Namazda Allah'ı anmalı, övmeli, yüceltmeli, tesbih etmeli ve sadece O'ndan yardım istemeli (1:1-7; 20:14; 17:111; 29:45; 2:45). Fatıha suresi baştan sona Allah'ı muhatap alan bir dua niteliğinde olan biricik sure olup değişik dilleri konuşanların topluca namaz kılabilmelerini sağlayabilmesi açısından uygundur (62:9-11; 4:101-103). Namazlarda orta bir sesle okunmalı ve namazlar ne özellikle gizlenmeli ne de gösteriş amacıyla açıkta kılınmalıdır (17:110). Toplu namaz kılınırsa, namaza önderlik eden kişinin orta bir ses tonuyla okuduğu dua dinlenmeli (7:204; 17:110). Otururken "tahiyyat" denilen duayı okumamalı; zira bu dua Muhammed peygamber sanki herşey nazır ve hazır bir tanrıymış gibi bir hitap içermekte ve Allah'tan başkalarını anmaktadır. İlla birşey okunmak dilenirse, Allah'ın birliğine şahadet getirilebilir veya herhangi bir dua

yapılabilir. Namazları birleştirmek, kaçırılmış namazları kaza etmek, namazları yolculuk anında kısaltmak, sünnet ve nafil namazlar eklemek, namaz kıldırma memurluğu (imamlık) diye bir meslek icat etmek, kadınların namazda önderlik etmesini yasaklamak, otururken Et-tahiyatü duasını okumak ve bu duada peygambere ikinci şahıs olarak seslenmek, şahadette Muhammed peygamberin ismini Allah'ın yanına eklemek, Fatıha'dan sonra zammussure okumak, Fatıha'nın Besmelesini okumamak, eller ve parmakların yeri konusundaki detaylarla meşgul olmak, abdest alırken ağzı ve burnu yıkamayı abdestin bir şartı bilmek, namazdan önce ağzı misvaklamanın, sarık veya terlik giyilmesinin daha sevap olacağına inanmak gibi nice kurallar ve inançlar Hadis-Sünnet ve mezhepler yoluyla Muhammed Peygamberden daha sonra sokulan bidatlerdir.⁸⁴

130
OMÜİFD

Hız. Peygamber'in sünnetini bid'at olarak değerlendiren bir anlayışın ibadetlerle ilgili bu teferruatları hangi nasslardan! İstinbât ettiği kanaati-mizce kendilerinin de cevap verebilecekleri bir husus değildir. Kur'an'ın beyân eden ve ayrıntısına değinilmeyen hususlarda Hız. Peygamber'in beyanlarını dikkate almamanın bu akla ziyan yorumdan başkasını doğurmayacağı da açıktır. Hiç şüphesiz böyle bir yorum Hız. Peygamber'in otoritesi ve ona itaatle ilgili ayetlerin de tevilini beraberinde getirecektir. Bu bağlamda Hız. Peygamber'in otoritesi ile ilgili olarak, Ehl-i Kur'an mensupları Kur'an'ın İslam düşüncesindeki merkezi konumunu da göz önüne alarak, özellikle Rasul'e itaatle ilgili ayetler üzerinde durmuşlar ve Hız. Peygamber'in İslam toplumu üzerindeki otoritesinin temel direkleri olan ayetleri te'vil ederek bu otoriteyi geçersiz kılmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda anılan ekol mensuplarının geliştirdikleri argümanlar, hem ayetlerin bağlamından ve hem de tarihi verilerden bağımsız olduğu için, böyle bir iddianın pratikte bir değer taşıdığı kanısında değiliz. Zira Kur'an ayetlerini değerlendirirken literalist ve parçacı yaklaşımdan ziyade, sözün, hal, zaman ve olaylara göre farklılık arzettiğini dolayısıyla ayetlerin hem olayın hem de halin gereğini dikkate alarak ayetlerin bir

⁸⁴ <http://19.org/tr/1365/kurana-gore-namaz/> (Erişim tarihi 25.12.2012).

bütünlük içerisinde ele alınması gerekir.⁸⁵ İşte bu değerlendirme esaslarından uzak olarak nitelendirebileceğimiz Ehl-i Kur'an mensupları Hz. Peygamber'e itaatle ilgili ayetleri yorumlarken ayetleri parçacı bir yaklaşımla ele almışlar ve böylelikle kendi argümanlarını delillendirebilecek te'villeri bulmada zorlanmamışlardır.

Kur'anda Resule itaatle edilmesiyle ilgili ayetleri üzerinde çok düşünülmesi gereken ayetler olarak yorumlayan Çekraleві Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabullendiğini ifade etmekle birlikte burada kendisine uyulması istenen Muhammed'in Kur'an'la aynı olan Muhammed olduğunu iddia eder. Ona göre Kur'an'la Hz. Muhammed birbirinden ayrı şeyler değildir ve ona itaat emredildiği zaman maksat ağzından Kur'an çıkan Hz. Muhammed'dir. Bunu da en açık delili Kur'an'da geçen "Resul" kelimelerinin çoğu yerde "Kur'an" manasında kullanılmasıdır. Nitekim o "Yâ eyyuhellezîne âmenû etfüllâhe ve resûlehu...." ayetini şöyle tercüme etmektedir: "Ey İman edenler. Allah'ın hükmüne inanın, yani onun gönderdiği Kur'an-ı Mecid üzere devam edin, ve ondan yüz çevirmeyin."⁸⁶ Yine bu ekol mensupları âyette geçen "eti'u'r-resûl" den maksat "Merkez-i Millet" yani idarecilere itaat olduğunu belirtmişler ve hayatta iken⁸⁷ "Merkez-i Millet" olan Resulullah'a itaat etmenin aslında Allah'a itaat etmek manasında olduğu hususunda pek çok ayet bulunduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁸

İtaatin anlamının belirlenmesine yönelik bu tür spekülâtif yorumların evrensel gayelerin öne çıkarıldığı Kurânî bütünlükle çeliştiği aşıkardır

⁸⁵ Ebû İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât: İslami İlimler Metodolojisi*, çev.: Mehmet Erdoğan, İstanbul, 1990, III, 398-399.

⁸⁶ Birışık, *a.g.e.*, s. 325.

⁸⁷ Ehl-i Kur'an mensupları, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Resûl'e itaatin manasının, onun hayatta oluşuyla mukayyet olduğu görüşündedirler. Çünkü onlara göre Hz. Peygamber, yetkileri arasında namazın nasıl kılınacağı, zekâtın miktarları gibi islami hükümleri açıklama noktasında "İslam Milletinin Merkezi" idi. Fakat bu iktidar, vefatından sonra, müslümanların belirleyeceği "Merkez-i Millet"e geçer. Böylece, namazın nasıl kılınacağı, zekat miktarının ne olacağı gibi hükümlerin tespiti, danışma meclisine danışmak suretiyle, bu merkeze düşer. Bk. Mustafa el-A'zâmî, "Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmâlî Meselesi", çev.: Abdullah Aydın, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, sayı: 8 s. 281

⁸⁸ İlâhîbahş, *a.g.e.*, s. 125; Birışık, *a.g.e.*, s. 325.

Zira, Hz. Peygamber'e itaat edilmesi gerektiğini bildiren ayetler elbette ki sadece bununla sınırlı değildir. İtaatle ilgili ayetlerin hepsi göz önüne alındığında, ayetlerin meallerinden de açıkça anlaşılacağı gibi mü'minlerin öncelikle Allah'a ve Rasul'e itaat etmeleri ve özellikle de Nisa suresinin 65. ayetinde herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşmeleri halinde bunun çözümünün Allah'a ve Resul'e havale etmeleri istenmiş ve bu tutumun kendileri için son derece hayırlı olacağı belirtilmiştir. Kaldı ki burada eğer Resûl'den Kur'an kastedilmiş olsaydı burada "Kur'an veya Kitap, Furkân" gibi kelimelerin hiçbir yanlış anlamaya meydan verilmeyecek şekilde kullanılması gerekirdi.

Ayette sıralanan emir dizisi içindeki Allah'a ve Rasul'üne itaat ile herhangi bir problemin çözümünü yine Allah ve Rasul'üne diğer bir deyişle Kur'an ve Sünnete havale etmeyi öngören ifadeler son derece açık bir anlam örgüsüne sahiptir. Nitekim hiçbir tefsirde bu emirlerin – merkez-i millet gibi polemiğe son derece açık, spekülatif bir anlamda başka bir manayla ilişkilendirildiğine dair bir görüş bulunmamaktadır. Bütün bu mülahazaların ardından, bu ayetteki Resul'e itaatten maksadın "merkez-i millet" olduğunu söylemenin batı etkisinden kaynaklanan bir siyâsî-yorum olduğunu söylemek aşırı olmasa gerektir.

2) Sünnetin/Hadisın Bağlayıcılığı

Hz. Peygamber'in otoritesini ve ona itaat edilmesiyle ilgili âyetleri tamamen kendi mezhebî bağlamında yorumladıktan sonra Ehl-i Kur'an'ın hadislerin bağlayıcı olmadığını iddia etmesi de son derece kolay olmuştur. Nitekim bütün bu kanaatlerden sonra Seyyid Ahmed Han'ın hadis hakkında vardığı sonuç, insanın dikkatini ahirete çekenlerin dışında diğer hiçbir hadisin müslüman cemaatte bağlayıcı bir etkisi olmadığıdır.⁸⁹ Yine bunlara göre Hz. Peygamberin uygulamaları sadece kendi devrine hastr. Özel ve tarihsel metinlerden ibarettir. Bunlarla sadece o devirde amel edilebilir. Ondan sonra bu uygulama son bulmuştur.⁹⁰

⁸⁹ Siddikî, a.g.e., s. 89.

⁹⁰ Daûdî, a.g.e., s. 278.

Emir Ali de Hz. Peygamber'in emir ve öğretilerinin gelip geçici bir tabiata sahip olduğuna ve Peygamber'in asla müslümanlar üzerinde ebedi bağlayıcı olmadığına inanmaktadır. O'na göre İslamın temel öğretisi Kur'ân'da mevcuttur ebedi ve değiştirilemezdir. Fakat bir öğreti tatbikata konulduğunda o toplumun şartlarına göre birtakım yol gösterici ve açıklayıcı kurallar oluşturulur. Temel öğreti değişmeden kalır. Fakat açıklayıcı kurallar eğer gerekiyorsa değiştirilebilir. Bu açıklayıcı kurallar da sünneti teşkil ederler.⁹¹

Sünneti tarihten bağımsız olmuş bitmiş bir metin olarak telakki eden bu yorumlama geleneğinde temelde, rasyonalist ve natüralist usule ait verilerin esas alınmış olmasından hareketle onların bu yorumlarının, dejenere olmuş mevcut yaşam tarzı ve düşüncelerinin Peygamber'in hadis vasıtası ile yansıttığı İslamın gerçek ruhu ile bağdaştırılabilmesinin imkansızlığına dayandığı anlaşılmaktadır. Onlar mevcut yaşam tarzlarını dine veya sünnet verilerine uyduramayınca dîni mevcut yaşamlarına uyarlama yoluna gitmişlerdir. Hz. Peygamber'in teşrî yetkisine sahip olup olmadığı bazı mahfillerde tartışma konusu olmakla birlikte Tevbe 9/29 ve A'râf 7/157 ayetleri Hz. Peygamber'in Kur'an dışında hüküm koyma yetkisine sahip olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aksi halde İslam ümmetinin de kabul ettiği bir çok fikhî meseleyi kaynaklarımızdan kaldırmamız gerektiği gibi bir sonuç karşımıza çıkacak ve bu noktada isteyen istediği şekilde fetva vermek durumunda kalacaktır.

Sonuç

Sünnet'in İslâm hukukunun en önemli kaynağı olduğuna ve hukuki düzenlemelerin onun normlarının öngördüğü çerçevede yapılması gerektiğini savunan geleneksel anlayış, özellikle 19. yüzyılda İslâm dünyasının değişik bölgelerinde, bilhassa Hind alt kıtasında tartışılmaya başlanmıştır. Esasen, bu coğrafyada vücut bulan modernist ekolün temsilcilerinin konuyla ilgili ortaya attıkları fikirler, özgün bir niteliğe sahip değildir. Zira bahse konu olan bu fikirler, klasik dönem boyunca Neo-Hanbelilik ekolünün bünyesinde bizzat muhafaza edilegelmiştir.

⁹¹ Siddikî, *a.g.e.*, s. 91.

İşte İslam toplumunda gözükten bir kısım bozuk fikirlerin ilacı orijinal kaynaklara yani Kur'an ve sünnete dönmek olarak görölmüş ve Kur'an ve sünnete dönölmesi ve taklit yerine yeniden içtihad yapılması gerektiğini savunanlar Ehl-i Hadis ekolünü meydana getirmişlerdir. Ehl-i Hadis olarak bilinen bu hareket içindeki bazı kimseler hadislerin problemlili olanlarını sorgulamaya başlamışlardır. Bu sorgulama onları hadis inkarcılığına kadar götürmüş ve daha sonra yine bu ekol içinden çıkıp orijinal ve bozulmamış tek kaynak olarak yalnızca Kur'an'a dönölmesi gerektiğini savunanlar ise Ehl-i Kur'an ekolünü oluşturmuşlardır Bunların bir kısmı hadisi/sünneti tamamıyla reddederken bir kısmı da sayıları ona vordırmadıkları ve mütevatir olarak kabul ettikleri hadislerle yetinme yolunu seçmişlerdir. Fakat ilginç olan Ehl-i Kur'an mensuplarının birçoğunun gençlik yıllarında Ehl-i Hadis ekolünün ateşli bir savunucusu konumunda bulunmasıydı. Bunların bu derecede Ehl-i Hadis savunucusu iken tam zıddı bir ekole kaymalarında, klasik kaynaklarımızdaki bazı yanlış ve uydurma bilgilerin rol oynadığı muhtemeldir. Nitekim bir kısım Ehl-i Kur'an mensupları polemik türü bazı hadisleri gördükten sonra bu düşünceyi benimsediklerini ifade etmektedirler. Ancak bu durumda onların yapması gereken şey rivayet malzemesi içinde -muhafazakar olanların da kabul ettiği gibi- uydurma olanlarının tespit ve ayıklanma işlemiydi. Fakat kanaatimize göre onları asıl bu düşünceye iten temel etken oryantalistlerin geleneksel malzemeye yönelik olarak ortaya koydukları eleştirilere pozitivist düzlemde cevap verilememesi sorunuuydu. Dolayısıyla yaşadıkları dönemdeki olumsuzluların sorumluluğunu tümüyle hadis kültürüne yüklemek gibi son derece kolay bir yolu tercih etmişlerdir. İşte bu nedenle Seyyid Ahmed Han ve ekibi söylemlerini gün geçtikçe rasyonalist bir düzleme kaydırmayı kendileri için gerekli gördüler. Nitekim William S. Muir'in "*Ben Seyyid Ahmed Han'ın İslam'ına değil ötekilerin islam'ına karşıyım*" demesi de aslında Batı'dan gelen görüşleri tamamıyla benimseyen Seyyid Ahmed Han ve ekibinin aynı zamanda oryantalist söylemin temsilcisi konumunda olduğunu ortaya koymaktadır.

İşte Hind Alt kıtasında ortaya çıkan bu hareket daha sonraları Mısır'da Muhammed Tefvik ve Türkiye'de de sayıları az fakat etkisi çok

olan bir grup tarafından temsil edilmiştir.

Ehl-i Kur'ân ekolünün Sünnet'e yönelik düşüncelerini bir cümlede özetlemek gerekirse, İslâm toplumunun Batı karşısındaki mağlup ve mahkum konumunun zirveye çıktığı 19. yüzyılda İslâm'ın ve müslümanların onurunu tekrar iade etme adına girişilen yeni çözüm arayışları neticesinde geçmiş ve hale ait tüm olumsuzlukların faturasını Sünnet'e çıkarmak olmuştur. Tabiatıyla, böyle bir ön kabulün sonunda Sünnet, dini nasslar arasından çıkarılması, daha doğrusu tümüyle inkar edilmesi gereken bir rivayetler yığını olarak görülmüştür. Onların bu hadisi reddetme hareketi dejenere olmuş mevcut yaşam tarzı ve düşüncelerimizin Peygamber'in hadis vasıtası ile yansıttığı İslâmın gerçek ruhu ile özdeşleştirilebilmesinin imkansızlığına dayanmaktadır. Bu nedenle onlar kendilerinin eksikliklerini örtmek için sünneti takip etmenin gerekliliğini ortadan kaldırmışlar ve Kur'ân'ın öğretilerini kendi yüzeysel rasyonalizmleri ile bağdaştırmışçasına yorumlama imkanı bulmuşlardır. Böylece, İslâm'ın en temel ilkelerinden, gündelik yaşamdaki en küçük ayrıntıya varıncaya kadar, her şeyin çözümünün yalnızca Kur'an'da aranması ve ondan çıkarılması kaçınılmaz olmuştur. Ancak, yukarıdaki anlamıyla "her şey" in Kur'an'da mevcut olmadığını herkes gibi onlar da farkındaydılar. Lakin, Kur'an'ın hayata geçirilmiş formu olan Sünnet'in devre dışı bırakılması, onları Kur'an'ın en küçük ayrıntıya varıncaya değin, her şeye çözüm sunduğu gibi bir zorlama anlayışı savunmaya sevk etmiştir. Bu savunu çerçevesinde, İslâm tefsir tarihinde "Bâtınîler" e nispet edilen bâtinî te'villeri aratmayacak yorumlar üretilmiştir. Sözelimi, meleklerin kanatlarına izafeten serdedilen "ikişer, üçer, dörder" lafızları, namazın rekatları şeklinde yorumlanmıştır. Bunun yanında, Sünnet malzemesi arasında kendi düşüncelerine argüman teşkil eden bir rivayete rastladıklarında, sahih ya da zayıf oluşuna bakmaksızın kullanmaktan da çekinmemişlerdir.

Öte yandan, loyalist anlayışın bir tezahürü olarak, adeta Batı'yı kurtuluşun kıblesi gibi görüp, oradan gelen her şeyi mutlak doğru kabul etmek suretiyle, Kur'an'ın nassları Batı felsefesinin o dönemde öne çıkarıldığı rasyonalist ve natüralist düşüncelerin normlarına uygun hale geti-

rilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, akıl, nassın doğruluk değerini ölçecek derecede ön plana çıkarılmış, ayrıca natüralist felsefenin *“evrendeki her şey sebep-sonuç ilişkisi ekseninde cereyan eder ve hiçbir şey bu eksenin dışına çıkmaz”* şeklinde özetlenebilecek temel prensibinden hareketle, Kur’an’da özellikle geçmiş peygamberlere izafe edilen birtakım mucizeler ya reddedilmiş veya Kur’an’daki mitolojik tasavvurları ayıklama adına akla uygun şekilde metaforik olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Kur’an salt bir metin gibi telakki edilerek, ilahi kelamdaki lafızların nüzul döneminde ne anlam ifade ettiklerine bakılmaksızın kelimelerin sözlük anlamları üzerinde kelime oyunlarına başvurulmuş ve böylece sünnete ittibâ ile ilgili âyetler son derece geçersiz bir bağlamda te’vil edilerek sünnetin gereksizliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kelimenin üzerinde oynanacak kadar geniş bir anlam içeriğine sahip olmaması durumunda ise, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, kadim Bâtınîler’in bile gıpta edeceği te’viller üretmişlerdir.

136

OMÜİFD

Ehl-i Kur’an’ın sünnete yönelik bu derece tenkitçi tavır takınmaları bizim söz konusu araştırmalardan yararlanamayacağımız anlamına gelmez. Bilakis bu durum onların çalışmalarını ciddiye almamızı zorunlu kılar. Kaldı ki Ehl-i Kur’an’ı bu derece tenkit zihniyetine sevk eden ve hadis tarihinde problematik olarak nitelendirebileceğimiz konular daha yeni yeni etraflıca araştırılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı Ehl-i Kuran’ı bu tenkitçi tavra iten problemler üzerinde yoğunlaşmalı ve her bir konunun etraflıca ele alınıp yeniden değerlendirmeye tabi tutulması şu anda en çıkar yol olarak gözükmektedir.

Bibliyografya

- A'zâmî, Mustafa, "Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmâli Meselesi", çev.: Abdullah Aydın, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, sayı: 8 ss. 281-302.
- Atan, Abdullah Hikmet, *Mâna ile Hadis Rivâyeti*, (Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul, 1994.
- Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, çev.: Ahmet Küskün, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990.
- Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, çev.: Latif Boyacı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Başaran, Selman, "Hadislerde Mana Rivâyetinin Sonuçları", *UÜİFD*, sayı: 3 Bursa, 1991, s.65-76.
- Bırışık, Abdülhamid, *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'ân Ekolü* (Doktora Tezi), İstanbul, 1996.
- Brown, Daniel W., *Rethinking Taradition: Modern Discussions of Sunna in Egypt and Pakistan*, (Doktora Tezi), Chicago, 1993.
- Dihlevi, Şah Veliyyullah, *Hucetullahi'l-Bâliğa*, thk.: Muhammed Şerif Sukker, Beyrut, 1413/1992.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Esposito, John John Donohue, *Değişim Sürecinde İslam*, çev.: Ali Yaşar Aydoğan, Aydın Ünlü, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Esposito, John L., *Islam The Straight Path*, Oxford University Press, Oxford, 1991.
- Hasan, Riaz, "Islamization an Analysis of Religious Political and Social Change in Pakistan", *Middle Eastern Studies*, 1985, vol.: 21, Number: 3, ss. 263-284.
- Hassan, Riaz, "Islamization: An Analysis of Religious Political and Social Change In Pakistan", *Middle Eastern Studies*, 1985, vol.: 21, Number: 3, ss. 263-284.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekir, *el-Câmi li Ahlâki'r-Râvî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1991
- İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992
- İlahi Bahş, Hadim Hüseyin, *el-Kurâniyyûn ve Şubehatuhum Havle's-Sünne*, Mektebetu's-Siddîk, Taif, 1409/1989.
- Kavak, Özgür, "Tecdîd mi Yeniden inşâ mı? Dihlevî'den Muhammed İkbâl'e Hind Alt Kıtasında İctihad ve Taklîde Farklı Yaklaşımlar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, Sayı: 17, ss.193-206.
- Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1996.
- Lapidus, İra M., *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, çev.: Sefa Üstün, İstanbul, 1996.
- Mujahid, Sharif, "Sir Syed Ahmed Khan and Muslim Nationalizm in India", *Islamic Studies*, 1419/1999, vol.: 38, Number: 1, s. 97.

- Özafşar, Mehmet Emin, "Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik", *İslamiyât*, 2000, c. III, sayı: 1, ss. 33-53.
- Özafşar, Mehmet Emin, "Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmiyat*, 1998, c. I, sayı: 3, ss.19-48.
- Öztürk, Mustafa, "Dini Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları ve Tutarlılığı", *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı*, İsam Yay., İstanbul, 2010, ss.13-67.
- Öztürk, Mustafa, "Tefsir Tarihinde Ehl-i Kur'an Ekolü", ÇÜİFD, Adana, 2003, c. III, sayı: 3, ss.167-200.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut Yayınlar, 19. Baskı, İstanbul, 1997, s. 216.
- Sıddıkî, Mazharuddîn, *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, çev.: Murat Fırat, Göksel Korkmaz, Dergah Yayınları, İstanbul, t.y.
- Sıdkî, Muhammed Tevfik, "el-İslamu Huve'l-Kurânu Vahdehu", *Mecelletu'l-Menâr*, 1324/1906, c. IX, Kahire, ss.515.
- Sibâî, Mustafa, *İslam Hukukunda Sünnet*, çev.: Kamil Tunç, Şura Yayınları, İstanbul, 1996.
- 138 Smith, Wilfred Cantwell, *Islam in Modern History*, Princeton University Press, New Jersey, t.y.
- OMÜİFD Saban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.Ş
- Şâtibî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât: İslami İlimler Metodolojisi*, çev.: Mehmet Erdoğan, İstanbul, 1990.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Titus, Murray T., *The Religious Quest of India Indian Islam (a Religious History of Islam in India)*, Oriental Books Reprint Corporation, ty.
- Wilson, Samuel Graham, *Modern Movements Among Muslims*, Fleming h. Rewell Company, Chicago, 1976.
- Zaferullah Dâûdî, *Şah Veliyyullah'tan Günümüze Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yayınları İstanbul, 1995.

